

**UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA**

Katedra biblických věd

Obor: Teologie a spiritualita zasvěceného života

Marie Škarpová

**POSTAVENÍ NÁRODŮ PŘED HOSPODINEM
PODLE DEUTEROIZAIÁŠE**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: RNDr. Gabriela Ivana Vlková, Th.D.

OLOMOUC 2011

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.

V Praze 16. října 2011

.....

Upřímně děkuji paní RNDr. Gabriele Ivaně Vlkové, Th.D., za odborné vedení, kritické připomínky a podněty, čas a trpělivost, které mi při vypracovávání práce poskytla, a svým přátelům za ochotu k diskusi nad tématem práce i za podporu, jíž se mi od nich dostávalo.

OBSAH

ÚVODEM	5
1. Poznámky k vymezení tématu	5
2. Poznámky metodologické	9
I. HOSPODIN A NÁRODY JAKOŽTO SOUČÁST JEHO STVOŘENÍ (Iz 40,12-26)	13
1. Nicotnost všech národů světa ve srovnání s Hospodinem, Stvořitelem celého světa	14
2. Bezmocnost božstev národů ve srovnání s Hospodinem, jediným Bohem	15
II. HOSPODINŮV VYVOLENÝ NÁROD A JEHO POZICE MEZI NÁRODY OSTATNÍMI (Iz 41,8-13; 49,22-26)	18
1. Izrael je Hospodinovým vyvoleným služebníkem	20
2. Izrael se nemusí bát, protože Hospodin, jeho Vykupitel, je s ním	21
3. Hospodin přivede svůj lid do zaslíbené země	23
4. Hospodin přivede svůj lid do zaslíbené země za pomoci ostatních národů	24
5. Nicotnost Izraelcových odpůrců v Hospodinových očích	25
6. Na tom, co Hospodin vykoná pro Izrael, všechno tvorstvo pozná Hospodinovu slávu	26
7. Kvůli Hospodinu vzdají národy Izraeli pocty jako svému suverénu	27
III. VÝZVA „ <i>VEŠKERÝM DÁLAVÁM ZEMĚ</i> “ K OBRÁCENÍ A PŘÍSLIB SPÁSY (Iz 45,18-25)	30
1. Stvořitel Hospodin vyhláší spravedlnost a právo	31
2. „ <i>Vyvázlí z pronárodů</i> “ a Hospodin jako jediný Spasitel světa	32
3. „ <i>Veškeré dálavy země</i> “, výzva k obrácení a příslib spásy	33
4. Hospodinova přísaha, zahanbení vzdorujících Hospodinu a spása Izraele	34
IV. HOSPODIN, JEHO SLUŽEBNÍK A NÁRODY (Iz 42,1-4; 49,1-9; 51,4-6; 55,1-5)	37
1. Hospodinův služebník vyhlásí národům právo, na jeho poučení čekají ostrovy	38
2. Hospodinův služebník jako světlo národů, aby spása dospěla do končin země	40
3. Ostrovy skládají naději v Hospodinovu paži, přinášející poučení a právo, spravedlnost a spásu	44
4. Svědek, vévoda a zákonodárce národů povolává národy ke Svatému Izraele	46
ZÁVÉR	49

ÚVODEM

Proroci starozákonní doby, povolání Hospodinem ohlašovat jeho slovo, byli především a v první řadě posíláni k izraelskému národu, a většina biblických prorockých výroků se tak pochopitelně zaměřuje na zdůraznění vztahu mezi Hospodinem a jeho lidem. Zároveň však působení Hospodinových proroků izraelský národ přesahovalo, stejně jako ho přesahovala Hospodinova moc, jejíž mocné skutky proroci ohlašují. Profetické knihy Starého zákona tedy obsahují i výroky týkající se národů ostatních. Soubory výroků proti konkrétním národům (Iz 13-23, Jer 46-51, Ez 25-32) jsou asi nejznámějším typem takového starozákonní prorocké výpovědi, nejsou ovšem zdaleka typem jediným.

Soustředíme-li svou pozornost pouze na knihu Izaiáš, můžeme konstatovat, že i ona se k tématu pohanství vyjadřuje mnohostrannějším způsobem než pouze výroky o zkáze jednotlivých velmocí starověkého světa či oznámením, že si je Hospodin použije jako nástroje pro potrestání nevěry svého lidu (např. Iz 7,18). Vztah Hospodina a jeho lidu vůči pohanům se v ní tematizuje na mnoha místech i v obecnější rovině a pohanství či jejich představitelé jsou zde sice mnohdy vnímáni negativně, např. jako objekt Hospodinova spravedlivého trestu, Hospodinův postoj k nim však rozhodně není možné na základě celku knihy Izaiáš interpretovat jako lhostejný či odmítavý.

1. Poznámky k vymezení tématu

Poměrně frekventovaným a zároveň do značné míry provokujícím způsobem se ke vztahu Hospodina a jeho lidu vůči ostatním národům vyjadřuje zejména 40. – 55. kapitola knihy Izaiáš, jež je dnes většinou badatelské obce pojmána v rámci dané prorocké knihy jako svébytný celek, zřetelně vymezený vůči pasážím předchozím (Iz 1-39) i následujícím (Iz 55-66),¹ a vykládá se jako dílo neznámého proroka babylonské doby, již tradičně označovaného jako Deuteroizaiáš (Druhý Izaiáš).

V historii izaiášovského bádání se pak dokonce objevil pokus považovat za jeden z výrazných rysů odlišujících Deuteroizaiášův text od pasáží tzv. Prvního Izaiáše právě údajnou podstatnou proměnu postoje vůči pohanství. Zastánci dané teze se

¹ Bylo již četnými badateli sneseno mnoho argumentů povahy historické, teologické i stylistické pro trojdílné členění knihy Izaiáš na pasáže obsahující (převážně) texty předexilního období, autorsky spojené s postavou proroka Izaiáše z 8. stol. před Kr., dále texty exilní, dílo neznámého proroka, resp. proroků z doby babylonského vyhnanství, a konečně texty poexilního původu (souhrnně k historii bádání o otázce datace a autorství knihy Izaiáš viz např. ROBERT – FEUILLET, *Einleitung in die heilige Schrift*, s. 549; HAYES, *Hebrew Bible*, s. 200-201; BLENKINSOPP, *Isaiah 40-55*, s. 69-71; GOLDINGAY – PAYNE, *A Critical and Exegetical Commentary on Isaiah 40-55, I*, s. 2-8). Nutno však zároveň zdůraznit, že toto trojdílné členění knihy Izaiáš (1-39; 40-55; 56-66) nebylo odbornou veřejností jednoznačně přijato a existují také jiné návrhy.

pochopitelně snažili doložit ji konkrétními pasážemi z Deuteroizaiášova poselství, takže se objevily např. návrhy číst verš Iz 45,22 jako Hospodinovu výzvu adresovanou všem pohanským národům ke konverzi nebo interpretovat posláni Hospodinova služebníka být „světlem národů“ (Iz 42,6; 49,6) jako misijní úkol daný Izraelcům přivést k obrácení pohanské národy. Deuteroizaiáš je v tomto pojetí vykládán jako „univerzalista“, první prorok a starozákonní autor vůbec, jenž hlásá Hospodinovu univerzální nabídku spásy pro všechny národy bez rozdílu, a byl dokonce v dané souvislosti nazýván „zakladatelem misí“ či „prorokem univerzality spásy“.

Je pochopitelné, že toto „univerzalistické“ čtení Iz 40-55 je přitažlivé zejména pro křesťanské biblisty, neboť se zdá dobře korespondovat s novozákonním poselstvím o univerzalitě spásy. Nelze se tedy divit, že se s ním můžeme – v různé míře – setkat i v biblických komentářích² a nejrůznějších kompendiích věnovaných prorockým knihám a Starému zákonu vůbec.³ Právě tento „univerzalistický“ výklad Deuteroizaiáše je implicitně traktován i v některých katolických biblických příručkách dostupných v češtině,⁴ a to do značné míry nereflexivně, ne jako jeden z možných interpretačních přístupů, ale de facto jako přístup odbornou veřejností všeobecně akceptovaný.

Badatelská obec však univerzalistický koncept, propracovávaný zejména v 60. letech 20. století,⁵ zdaleka nepřijala jednoznačně; naopak se objevily pokusy podrobit tento způsob čtení Deuteroizaiášova textu kritické revizi. Známým se stalo zejména vystoupení N. H. Snaitha,⁶ jenž na univerzalistickou interpretaci Iz 40-55 reagoval konceptem Deuteroizaiáše jako vyhraněného nacionalisty, proroka zvěstujícího spásu pouze pro Izraelce, byť jsou aktuálně rozptýleni „až do končin země“, proroka, který ohlašování návratu z vyhnanství a znovuoobnovení Jeruzaléma spojuje s vizí izraelského národa jako celosvětového suveréna, jemuž budou ostatní národy podřízeny.

² Viz např. OSWALT, *The Book of Isaiah*; BLENKINSOPP, *Isaiah 40-55*, s. 115-117; WATTS, *Isaiah 34-66*.

³ Viz např. ROBERT – FEUILLET, *Einleitung in die heilige Schrift*, s. 549-551.

⁴ Srov. CHIOLERIO, „Blaze tomu, kdo slyší tato slova“ (*Sír 50,28*). *První setkání se Starým zákonem*, s. 155-156; *Jeruzalémská bible*, s. 19; 127, pozn. d, 131, pozn. h, j; 139, pozn. k, 147, pozn. f aj.

⁵ Přibližně od 80. let 20. století se křesťanští biblisté pokoušejí stále více uvažovat o dané problematice především v intencích misijní teologie. Je zřejmé, že se nechtějí v souvislosti s Deuteroizaiášovými prorockými vzdát pojmu „misie“, proto se snaží o širší vymezení daného pojmu, jež by přesáhlo novozákonní pavlovský model misie jakožto aktivního hlásání Božího slova mezi pohany s cílem přivést je ke konverzi a k založení náboženské komunity, a pokusili se představit hned několik modelů misijního působení, jež jsou dle nich přítomny ve Starém zákoně, potažmo ve 40. – 55. kapitole knihy Izaiáš. Opakovaně tedy usilují ukázat, že Deuteroizaiáš zaujímá v rámci starozákonní misijní teologie významné místo (k historii bádání na toto téma srov. např. OKOYE, *Israel and the Nations*, s. 5-9).

⁶ SNAITH, „Isaiah 40-66. A Study of the Teaching of the Second Isaiah and its Consequences“.

Tato zřetelná interpretační diverzita⁷ i ony výše zmiňované přejímky poměrně vyhraněného „univerzalistického“ čtení Iz 40-55 do českého prostředí se staly jedním z hlavních podnětů pro to, že jsme si právě tuto problematiku – vztah Hospodina a jeho lidu vůči pohanským národům v Deuteroizaiášově pojetí – zvolili za téma bakalářské práce. Dosavadní interpretační pokusy, zejména existence vzájemně protikladného „univerzalistického“ a „nacionalistického“ čtení Iz 40-55, se navíc mohou stát dobrým východiskem, jež může pomoci zřetelně vymezit obě možné extrémní pozice čtení Deuteroizaiášova textu jakožto zvěsti související s pohanskými národy a pokusit se využít předností obou z nich.

Jak jsme již výše naznačili, vztah Hospodina vůči národům je ve 40. – 55. kapitole knihy Izaiáš tematizován poměrně hojně: již na začátku Deuteroizaiášova poselství, ve 40. kapitole, i na jeho konci, v rámci 55. kapitoly, se objeví nejen Hospodinovy velkolepé přísliby určené Izraelcům, ale zároveň jsou v bezprostřední textové blízkosti, tj. v týchž kapitolách, explicitně tematizovány také pohanské národy (viz zejm. Iz 40,15.17 a Iz 55,4-5, ve druhém případě dokonce v přímém vztahu k izraelskému národu). Nutno však zároveň zdůraznit, že o národech se ve 40. – 55. kapitole knihy Izaiáš pojednává dosti rozmanitým, na první pohled mnohdy až nesourodým způsobem. Tak např. oné tolikrát citované výzvě adresované „*veškerým dálavám země*“, aby se obrátily, a tak došly spásy (Iz 45,22), jež bývá „univerzalisty“ interpretována jako vrcholné místo celého starozákonního poselství,⁸ předchází v rámci téže kapitoly pasáž, jež představuje na první pohled poněkud odlišnou vizi: Egypťané, Kúšané a Sebajci vyznávají jedinstv izraelského Boha v pozici vazalů a zajatců v řetězech (Iz 45,14). Ve verši Iz 49,6 sice Hospodin pověřuje svého služebníka, aby nejen přivedl zpátky do vlasti izraelské exulanty, ale též aby se stal „*světlem národů*“ umožňujícím rozšíření spásy až do končin země, ovšem ještě v téže 49. kapitole knihy Izaiáš následuje poměrně záhy představení vize, v níž se ostatní národy budou „*sionské dceři*“ klanět až k zemi a lízat prach jejích nohou (Iz 49,23), ba dokonce též vize Hospodina jako mstitele, jenž slibuje, že krvavě potrestá utiskovatele Izraelců (Iz 49,26).

Tyto výše zmiňované verše, vytržené z textového kontextu a postavené vedle sebe, působí na první pohled výrazně ambivalentně a je zřejmé, že lákají k upřednostnění jedné z obou tematizovaných poloh: buď Hospodinova zřetelného zájmu nejen o spásu Izraelců, ale doslova o spásu celého světa na straně jedné, nebo vize izraelského národa jako Hospodinova

⁷ K interpretační diverzitě v historii bádání na dané téma viz např. DAVIES, „The Destiny of the Nations“, s. 102; OKOYE, *Israel and the Nations*, s. 5-9, 130.

⁸ Srov. HERMISSON, *Deuterojesaja, II*, s. 73.

lidu, jenž Hospodin nejen zachraňuje z poroby vyhnanství, ale staví ho navíc do pozice mocenského suveréna. V této práci se proto pokusíme o interpretaci výše citovaných Deuteroizaiášových výroků v jejich textovém kontextu a budeme se snažit nevnímat je jako vzájemně protikladné, ale přednostně hledat jejich možné sémantické vazby a shody. Byť mohly tyto verše původně vzniknout nezávisle na sobě, rozhodující je pro nás jejich konečné redakční uspořádání, jež je často staví, jak již bylo zmíněno, do velmi těsné textové blízkosti. Navíc je zřejmé, že téma pohanských národů není možné v rámci Deuteroizaiášova poselství vnímat izolovaně; nejsou zde nikdy tematizovány samy o sobě, ale ústřední pozici i zde – jako ostatně ve všech prorockých, potažmo biblických textech – má Hospodin: o národech se vždy pojednává ve vztahu k Hospodinu, ať už se jedná o vztah přímý, nebo v případě Deuteroizaiášova textu častěji o vztah skrze prostředníka, jímž je Hospodinův služebník.

V našich interpretačních návrzích se pokusíme využít silných stránek obou výše jmenovaných interpretačních konceptů, čtení „univerzalistického“ i „nacionalistického“. První z nich po právu zdůraznilo, že perspektiva Deuteroizaiášovy prorocké výpovědi je v určitém smyslu opravdu univerzální. Deuteroizaiáš je zřejmě prvním, kdo ve Starém zákoně jasně deklaruje monoteistické přesvědčení: pouze Hospodin je Bůh, není Boha mimo něj; on jediný je Stvořitel univerza, on jediný je vládce celého světa. Je tedy Stvořitelem a vládcem všech, nejen svého lidu, a implicitně jsou tímto způsobem k Hospodinu vztaženy i národy. Jak se o národech jako součásti Hospodinova stvořitelského díla pojednává v Deuteroizaiášově textu též explicitě, se pokusíme ukázat na úryvku Iz 40,12-26 v první kapitole naší práce. „Nacionalistické“ čtení Iz 40-55 zase důrazně připomnělo, že i v Deuteroizaiášově pojetí má Hospodin z celého svého stvoření přednostní zájem o svůj lid, s nímž uzavřel smlouvu, on je primárním adresátem prorockých výroků v Iz 40-55. Jak je izraelský národ Hospodinem ujišťován o zvláštním postavení mezi všemi ostatními národy, se pokusíme ukázat na úryvku Iz 41,8-13 v kapitole druhé. V ní se zároveň zaměříme na skutečnost, že ani Hospodinův vztah k jeho lidu není vnímán jako izolovaná záležitost, ale že je tematizován ve vazbách s národy ostatními, jak o tom vypovídá mj. úryvek Iz 49,22-26. V této souvislosti a se zohledněním blízkého textového kontextu Iz 45,18-25 se pokusíme vnímat i onu tolik diskutovanou Hospodinu výzvu k obrácení a spáse „*veškerých dólav země*“ (Iz 45,22) v kapitole třetí. V kapitole čtvrté pak zaměříme svou pozornost na postavu Hospodinova služebníka, přesněji na to, jakým způsobem posláním, jež dostává od Hospodina, přesahuje

izraelský národ, a to zejména na základě úryvků Iz 42,1-4; 49,1-9 a 55,1-5 a s přihlédnutím k veršům Iz 51,4-6.⁹

2. Poznámky metodologické

K úvodnímu vymezení tématu této práce připojujeme ještě několik poznámek metodologického rázu. Z předchozích řádků je zřejmé, že všechny naše interpretace budou založeny na přístupu synchronním, pojmáme knihu Izaiáš jakožto celek vzniklý na základě cíleného redakčního úsilí. Necháváme zcela stranou pozornosti otázky textové kritiky a s biblickým textem pracujeme pouze v jeho českém překladu.¹⁰ Tato skutečnost, tj. naše neschopnost pracovat s biblickým slovem v hebrejském originále, pochopitelně zásadním způsobem ovlivnila celkové směřování předkládané práce, jejíž cíle jsou tak výhradně kompilační: usiluje alespoň dílčím způsobem poukázat na velkou různorodost návrhů, jak interpretovat Deuteroizaiášovo poselství o vztahu Hospodina a jeho lidu vůči ostatním národům, v dosavadní historii izaiášovského bádání.

Již ze samé volby tématu naší práce je zřejmé základní předporozumění, s nímž k textu Iz 40-55 přistupujeme:¹¹ hlásíme se ke křesťanské hermeneutické perspektivě, v níž Starý zákon není vnímán jako samostatná výpověď sui generis, ale nachází svůj „plný smysl“ v celku s Novým zákonem, nabízejícím možnost číst jej v širším literárním i teologickém kontextu. Naším cílem však nebude vnímat 40. – 55. kapitolu knihy Izaiáš *primárně* v intertextových vazbách k Novému zákonu a interpretovat je v *přímé* souvztažnosti k němu. Naopak se zaměříme na tzv. literární smysl Deuteroizaiášových veršů; souhlasíme totiž s názorem, že ani v křesťanském čtení se starozákonní text nemusí literárního smyslu zbavovat: ignorovat jej by jistě znamenalo interpretační ochuzení, jímž bychom se připravili o podstatnou významovou rovinu daného poselství.

⁹ Jsme si vědomi toho, že poselství Iz 40-55 nelze interpretovat bez ohledu na kontext celé knihy, zejména její úvodní a závěrečné části, jež uvádějí a resumují izaiášovské poselství jako celek. (Navíc výše zmiňované třídílné členění knihy Izaiáš – 1-39; 40-55; 56-66 – není mezi odbornou veřejností jediné možné, existují také jiné návrhy.) Mezi všemi třemi částmi knihy Izaiáš, jak jsme je vymezili výše, jsou vysledovatelné patrné souvislosti a vztahy, jež jsou zjevně dílem záměrné redakční práce. A bylo již v historii izaiášovského bádání upozorněno, že tematická a motivická integrita knihy Izaiáš se netýká jen textového materiálu spjatého s vyvoleným národem, ale je zřetelná též v souvislosti s tematizováním Hospodinova vztahu vůči pohanům (viz DAVIES, „The Destiny of the Nations“, s. 105-106). Toto téma je ovšem natolik rozsáhlé, že by si zasloužilo samostatnou pozornost, a proto na něj zde rezignujeme (k historii bádání na téma literární a teologické integrity knihy Izaiáš a k otázkám vzniku této prorocké knihy viz souhrnně např. HAYES, *Hebrew Bible*, s. 203; DAVIES, „The Destiny of the Nations“, s. 106-114; RENDTORFF, *Hebrejská bible a dějiny*, s. 251-254; BLENKINSOPP, *Isaiah 40-55*, s. 48-50; GOLDINGAY – PAYNE, *A Critical and Exegetical Commentary on Isaiah 40-55*, I, s. 2-4).

¹⁰ Vycházíme z českého ekumenického překladu, přihlíželi jsme také k českému překladu Jeruzalémské bible. Biblický text citujeme podle českého ekumenického překladu, v jiných případech překladatele uvádíme.

¹¹ Je ostatně signifikantní, že otázku po vztahu Hospodina vůči ne-izraelcům v Deuteroizaiášově poselství si kladou zejména badatelé křesťanští.

V naší práci se rovněž pokusíme respektovat základní stylistické a literární rysy Deuteroizaiášova textu, jak na ně již upozornilo dosavadní bádání. 40. – 55. kapitola knihy Izaiáš má sice zřejmé ústřední téma (je převážně povzbudivým poselstvím o tom, že Hospodin touží vysvobodit svůj lid z poroby vyhnanství a že v jeho moci je to učinit), zároveň se ovšem jedná o poselství nepříliš konkrétně formulované. Je jistě textem nepochybných básnických kvalit a výrazně rétorického rázu. Nelibuje si příliš v historických reáliích (i když se zřetelně vztahuje prostřednictvím nápadných aluzí k událostem sklonku babylónské říše a Kýrova vítězného tažení), ale spíše upřednostňuje vyjadřování obrazné, mnohdy záměrně mnohovýznamové¹² a nejednou překvapivě aktualizuje tradiční pojmy, např. když za Hospodinova pomazaného bez rozpaků označí pohana Kýra (Iz 45,1).

Skutečnost velké interpretační otevřenosti textu a záměrně nejednoznačné reference je pro Deuteroizaiášův styl přímo příznačná a právě ona umožňuje jeho protikladná čtení jak v intencích „univerzalistických“, tak také „nacionalistických“. Omezíme se zde pouze na jeden charakterický příklad: v Iz 40-55 lze snadno vysledovat při pojmenovávání lidí zjevné preferování apelativních pojmenování před pojmenováními propriálními. I když recipient může ve většině prorockých výroků ty, o nichž či k nimž se hovoří, resp. ty, kdož promlouvají, snadno jednoznačně identifikovat, protože jsou vedle apelativních pojmenování bezprostředně předtím nebo poté označeni též vlastními jmény (Izrael / Jákob, ojedinele se objeví i jména jiných národů – Babylon, Egypt aj.), přesto v Iz 40-55 nacházíme i výroky z hlediska reference „nedořečené“, jež na sebe právě svou otevřeností strhávají pozornost a provokují k hlubšímu přemýšlení nad jejich poselstvím. Některá obecná pojmenování tak kvůli této sémantické otevřenosti dodnes zůstávají předmětem exegetické diskuse. Viz např. verš Iz 45,20, v němž se hovoří o těch, kdo „vyvázli z pronárodů“: jsou zde osloveni izraelští exulanti zachránění z vyhnanství, asimilovaní Izraelci, kteří se vzdali své národní a náboženské identity, všechny národnostní menšiny deportované do Babylonu, všechny národy, které vyvázly ze zajetí díky Kýrovu vítěznému tažení, anebo obecně pohané, kteří poznali Hospodina a vyznali jeho svrchovanost, či snad příp. všichni ze zmiňovaných?¹³

Při vědomí těchto specifíků Deuteroizaiášova stylu chceme vnímat i onu poněkud „záhadnou“ postavu služebníka v tzv. čtyřech písních o Hospodinově služebníku; postavu, jež

¹² Tato sémantická nejednoznačnost je provokující nejen pro novodobé exegety; viz např. starověké interpolace zužující význam, jež do verše Iz 42,1 dodali překladatelé LXX (srov. též VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, s. 66, pozn. 177).

¹³ Srov. BLENKINSOPP, *Isaiah 40-55*, s. 261; HERMISSON, *Deuterojesaja., II*, s. 68-69; OKOYE, *Israel and the Nations*, s. 132; VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, s. 98. S tím úzce souvisí i obtíže při překládání takovýchto pasáží; např. zmiňovaný verš Iz 45,20 umožňuje v originále dvoji čtení: zachráněné národy i zachráněné před národy (srov. HERMISSON, *Deuterojesaja, II*, s. 68; VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, s. 98, pozn. 86).

stále provokuje svou víceznačností: obsahuje rysy kolektivní i individuální identity, charakteristiky prorocké i mesiášské.¹⁴ O to více však na tomto „pozadí“ vyniká zcela jednoznačný rys jejího charakteru: její bezvýhradná věrnost Hospodinu a oddanost až k smrti, její přináležitost k Hospodinu. Tento aspekt identity Hospodinova služebníka považujeme pro interpretaci této postavy za zásadní, a proto otázku její přesné identifikace ponecháváme stranou, neboť její *jednoznačné* zodpovězení nevnímáme vzhledem k našemu tématu jako nezbytné.¹⁵

40. – 55. kapitola knihy Izaiáš je navíc textem, který nejenže nepreferuje pevně ohraničené sémantické pole užívaných pojmů, ale neusiluje ani o stabilní prostorové vymezení; v Deuteroizaiášově poselství je – sice jen nepřímo, ale zato opakovaně – upozorňováno na určitou prostorovou „nesamozřejmost“ Izraele. Izraelský národ, odvečený z vlasti, je rozptýlen až do „končin země“ (srov. např. Iz 41,9), jeho identita tak již nemůže být ve vyhnanství spoluvytvářena a posilována žitým vědomím společně obývaného území. V této souvislosti je nutno hojně opakované motivy výzev k návratu do vlasti a příprav této cesty (příznačné zejména pro 40. – 49. kapitoly knihy Izaiáš) i motivy budoucí či nastávající obnovy Jeruzaléma, potažmo Sionu a jeho znovuosídlení navracejícími se exulanty (jež dominují druhé části Deuteroizaiášova textu),¹⁶ vnímat *také* jako proces opětovného konstituování prostoru vyvoleného národa a současně znovudefinování jeho identity (více viz v kap. II). Prostor, který Iz 40-55 modeluje, je tak vpravdě univerzální: není omezen na území zaslíbené země a ony opakované poukazy na „vzdálené končiny země“ navíc zřejmě nejsou spojovány pouze s izraelskými vyhnanci (více viz zejm. kap. III a IV).

Nutno ještě zdůraznit, že Deuteroizaiášova prorocká výpověď vyjma své provokující nejednoznačnosti často ani neusiluje sdělit vše najednou, takže v textu dochází k opakovaným návratům určitých pojmů či motivů (např. v souvislosti se zvoleným tématem naší práce se ukázaly jako klíčové návraty metafory „světlo národů“ nebo pojmů poučení, právo, spása, spravedlnost aj.). 40. – 55. kapitola knihy Izaiáš se navíc navrácí k tématům již diskutovaným

¹⁴ K vymezení tzv. písní o Hospodinově služebníku a k historii bádání na toto téma srov. v českém prostředí naposledy VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, s. 6-22.

¹⁵ Na rozdíl např. od W. C. Kaisera (srov. KAISER, *Mission in the Old Testament*, s. 56). Také mnozí další badatelé, kteří se zabývali misijní teologií Iz 40-55, pracovali s jednoznačnou identifikací Hospodinova služebníka jakožto Izraele. Aniž bychom chtěli tuto identifikaci popírat, nepovažujeme ji pro naše téma za nezbytnou, neboť naše úvahy nesměřují primárně k definování misijní teologie knihy Izaiáš, resp. její 40. – 55. kapitoly, ale pokoušejí se postihnout Deuteroizaiášovo pojetí postavení národů v Hospodinově univerzu.

¹⁶ Nelze nezmínit, že nezřídka jsou tyto motivy zpracovány se zřejmou básnickou působivostí – viz např. pasáž, v níž je Jeruzalému zobrazenému jako bezdětná a opuštěná žena oznámeno, že od Hospodina dostane velké množství synů, ačkoli je neporodila a nevychovala (Iz 54,1-3).

v předchozí části knihy a dále je rozvíjí,¹⁷ či naopak naznačuje témata rozvíjená teprve v závěrečných pasážích izaiášovského textu.¹⁸

Rovněž otázka kompozice 40. – 55. kapitoly knihy Izaiáš zůstává stále předmětem badatelské diskuse: názory na ni se různí od tvrzení o promyšlené textové tektonice až po konstatování, že se jedná o víceméně nahodilé seskupení prorockých výroků, jež byly k sobě volně přiřazeny na základě totožných klíčových pojmů.¹⁹ Je však zřejmé, že koheze Deuteroizaiášova textu je poměrně malá a že frekventovaným kompozičním prostředkem je zde juxtapozice;²⁰ na druhou stranu nejsou dílčí textové jednotky rozhodně vzájemně nezávislé právě především díky onomu výše zmiňovanému motivickému opakování.

Závěrem těchto metodologických poznámek bychom chtěli zdůraznit, že jsme si vědomi velké časové distance mezi dobou vzniku knihy Izaiáš a naší dobou, a tedy reálně existujícího nebezpečí promítat do interpretovaných textů naše soudobé kulturní a společenské hodnoty, resp. je od nich očekávat (v souvislosti se zvoleným tématem naší práce se jedná např. o postosvícenské evropské pojetí občanské rovnoprávnosti všech lidí apod.). To by mohlo vést k dezinterpretaci určitých motivů starozákonního textu, který je – jak věříme – živým Božím slovem, ale zároveň také slovem lidským, formulovaným v kontextu kultury starověkého Blízkého východu, jehož kulturní pečeť na sobě nese.

¹⁷ Upozorňováno bylo např. na významový posun pojmu „spravedlnost“ (*cedeq*) u Deuteroizaiáše; zatímco v 1. – 39. kapitole knihy Izaiáš se jím označuje především lidské jednání, v kapitolách 40 – 55 je tento pojem vztažen k jednání Hospodinovu (viz RENDTORFF, *Hebrejská bible a dějiny*, s. 253).

¹⁸ Např. téma Hospodinových služebníků nebo otázka příslušnosti k Hospodinu, jež není dána národními či geopolitickými faktory, ale osobní věrností Hospodinově smlouvě.

¹⁹ Srov. např. OSWALT, *The Book of Isaiah*, s. 12-14; RENDTORFF, *Hebrejská bible a dějiny*, s. 247-249; BLENKINSOPP, *Isaiah 40-55*, s. 71-73.

²⁰ Někdy se hovoří až o principu kontrastování – viz např. RENDTORFF, *Hebrejská bible a dějiny*, s. 247.

I. HOSPODIN A NÁRODY JAKOŽTO SOUČÁST JEHO STVOŘENÍ

„¹²Kdopak svou hrstí odměřil vodstvo

a pídí nebesa změřil?

Kdo shrnul v odměrku všechen prach země

a hory odvážil na vahadlech,

pahorky na vážkách?

¹³Kdo změřil Hospodinova ducha

a byl mu rádcem a vedl ho k poznání?

¹⁴Kohopak o radu žádal, aby rozumnosti nabyl,

aby ho poučil o stezce práva,

naučil poznání

a seznámil ho s cestami rozumnosti?

¹⁵Hle, pronárody jsou jako kapka ve vědru,

jak prášek na vahách.

Ale on pozvedá ostrovy jak smítka.

¹⁶Dříví Libanónu by na oheň nestačilo,

jeho zvěř by nestačila na zápalnou oběť.

¹⁷Všechny pronárody nejsou před ním ničím,

jsou mu méně nežli nic, než nicota.

¹⁸Ke komu připodobníte Boha?

Jakou podobu mu přisoudíte?

¹⁹Řemeslník odleje modlu

a zlatotepec ji potáhne zlatem,

stříbrné řetízky přidělá zlatník.

²⁰Chudák, který na takovou oběť nemá,

vybere dřevo, které netrouchniví,

a vyhledá zručného řemeslníka,

aby mu zhotovil modlu, jež by se neviklala.

²¹Což o tom nevíte? Což jste neslyšeli?

Neoznámili vám to už na počátku?

Což nechápete,

kdo položil základy zemi?

²²Ten, který sídlí nad obzorem země,

jejíž obyvatelé jsou jako kobylky,

ten, který nebesa jak závoj roztahuje

a napíná je jako stan k obývání.

²³Ten hodnostáře za nic nemá

a jako s nicotou nakládá se soudci země.

²⁴Sotva byli zasazeni, sotva byli zaseti,

sotva jejich odnož kořeny do země zapustila,

zaduje na ně a oni schnou

a vichr je odnáší jako slámu.

²⁵„Ke komu mě chcete připodobnit,

aby mi byl roven?“ praví Svätý.

²⁶„K výšině zvedněte zraky

a hleďte: Kdo stvořil toto všechno?“

Ten, který v plném počtu vyvádí zástupy hvězd

a všechny volá jménem;

má obrovskou sílu a úžasnou moc,

nechybí mu ani jedna.“

(Iz 40,12-26)

Jak jsme již výše zmínili, bývá obvykle v souvislosti s Iz 40–55 zdůrazňováno, že právě Deuteroizaiáš nově vnáší do starozákonní prorocké literatury vpravdě univerzální percepční horizont, ať už ve smyslu prostorovém (kosmologickém) či časovém (dějinném).²¹ Na úryvku Iz 40,12-26, jenž patří mezi pasáže 40. – 55. kapitoly knihy Izaiáš, ve kterých je tato univerzalita tematizována v asi nejvýraznější a zároveň nejkondenzovanější podobě, se pokusíme sledovat nejenom to, jakými způsoby je ona univerzalita textově traktována, ale především jakou pozici i funkci v této Deuteroizaiášově všezahrnující perspektivě zaujímají národy.

²¹ Srov. von RAD, *Theologie des Alten Testaments*, s. 270.

Jestliže bývá úvodním jedenácti veršům 40. kapitoly knihy Izaiáš většinou badatelů přisuzována v rámci Deuteroizaiášova textu funkce prologu, objevil se také návrh číst tímto způsobem celou 40. kapitolu, tedy pojímat ji jako úvodní představení dvou důležitých témat Deuteroizaiášova poselství: Hospodin nejen touží zachránit svůj národ z poroby vyhnanství (Iz 40,1-11), ale on je též jediným, kdo tuto schopnost a moc má (Iz 40,12-26).²² Druhá část 40. kapitoly se tedy soustřeďuje na vlastní představení Hospodina a v souvislosti s tématem naší práce je podstatné, že se přitom tematizuje i jeho vztah k národům, a to vpravdě národů celého světa. A nutno zdůraznit, že tak navíc činí z literárního hlediska mistrovským způsobem.

Bylo již opakovaně konstatováno, že verše Iz 40,12-26 jsou vlastně celkem složeným ze dvou motivicky paralelních pasáží (v. 12-20 a 21-26), že jsou však zároveň celkem, v němž se střídá mnoho žánrově stylových poloh (disputační, polemická, satiricko-ironická, hymnická, atd.) a jehož intonační linie neustále pulsuje mezi polohou tázací, formulovanou jako řetězce řečnických otázek kladených s velkou sugestivností, a polohou prostě sdělovací v podobě prostých, avšak pádně formulovaných tvrzení.²³ To vše má sloužit jedinému cíli: představit Hospodina jako jediného Stvořitele nebe i „končin země“, jako toho, který je nade vším univerzem, a toto veškerenstvo světa pak jako dílo jeho, a pouze jeho stvořitelské ruky. Klíčovým prostředkem se zde stává přirovnání, jež pomáhá velmi názorně poukázat na skutečnost, že neexistuje nikdo a nic, ke komu nebo k čemu by bylo možno Hospodina a jeho stvořitelskou moc přirovnat, že Hospodin je naprosto jedinečný. A právě z této perspektivy všemocného věčného Stvořitele jsou zde nazírány také všechny národy světa.

1. Nicotnost všech národů světa ve srovnání s Hospodinem, Stvořitelem celého světa (Iz 40,12-17.21-22)

Pasáž, jež je předmětem naší interpretace, začíná výmluvným poukazem na to, že stvořený svět (vodstvo, „*prach země*“, hory a pahorky) je skutečností člověkem nezměřitelnou a ve svém celku nepostižitelnou (v. 12). Stejně tak je ovšem nemožné změřit Hospodinova ducha (v. 13-14). Hospodin je Stvořitelem vesmíru (on „*položil základy země*“ – viz v. 21), on naplnil nebesa „*jako stan k obývání*“ a překlenuje ho nad zemí (v. 22b).²⁴ Jedině Hospodin tedy

²² K takovému pojetí úryvku Iz 40,12-26 v rámci celku Deuteroizaiášovy prorocké zvěsti se hlásí např. OSWALT, *The Book of Isaiah*, s. 46-47; WATTS 2005: 621; GOLDINGAY – PAYNE, *A Critical and Exegetical Commentary on Isaiah 40-55, I*, s. 98.

²³ Srov. např. GOLDINGAY – PAYNE, *A Critical and Exegetical Commentary on Isaiah 40-55, I*, s. 96-97.

²⁴ Toto obrazné vyjádření, jež asociuje představu Hospodina jako toho, který stvořením nebeské klenby připravil příbytek pro všechno stvořené, se opakovaně navrácí prakticky v celém Deuteroizaiášově poselství (Iz 42,5; 44,24; 45,12; 51,16). (Srov. např. VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, s. 51-52.)

není součástí tohoto světa a onen obrovský nepoměr mezi ním a člověkem je vyjádřen přiléhavým přirovnáním: ze Stvořitelovy perspektivy se všichni lidé jeví jako nepatrné kobylky (v. 22a).

Hospodinova jedinečnost a nesrovnatelnost se vším stvořeným je následně vyjadřována pomocí řady vizuálně působivých obrazů nepatrnosti a pomíjivosti všeho lidského. Ve srovnání s tím, který je „*první i poslední*“ (Iz 44,6) a „*od počátku povolává všechna pokolení*“ (Iz 41,4), jsou všechny národy jako kapka ve vědru, prášek na vahách či jako pouhé smítko (v. 15).²⁵ Rovněž představitelé národů, hodnostáři a soudcové, tedy všichni mocní tohoto světa jsou ve srovnání s všemocným Stvořitelem ničím (v. 23) a jejich moc pomíjí přímo závratnou rychlostí (v. 24). A jak pregnantně resumuje pomocí důrazné trojí negace hyperbolicky formulovaný verš 17, i všechny národy světa jsou ve srovnání s Hospodinem „*méně nežli nic*“.²⁶

2. Bezmocnost božstev národů ve srovnání s Hospodinem, jediným Bohem (Iz 40,18-20.25-26)

Toho, který není srovnatelný s ničím pozemským, nelze ani k ničemu přirovnat, nelze ho lidskýma rukama vypočítat. Vždyť „*ke komu mě chcete připodobnit, aby mi byl roven?*“, ptá se vyzývavě sám Hospodin (v. 25 a srov. i téměř totožnou otázku ve v. 18).²⁷ Následný poukaz na dva zdánlivé Hospodinovy „konkurenty“, modly (v. 19-20) a nebeská tělesa (v. 26), jen zdůrazňuje jejich podřízenost Stvořiteli univerza, jehož jsou ostatně i ony pouhou součástí. Deuteroizaiáš se nejen ve verších 19-20,²⁸ ale též v několika dalších pasážích (Iz 41,6-7; 44,9-20; 46,1-2.5-7) opakovaně soustředí na to, aby se sžíravým sarkasmem poukázal na skutečnost, že modly jsou ve skutečnosti lidsky nedokonalá zpodobení falešných bohů a

²⁵ V textu jsou tak zároveň budovány originální kontrasty nezměřitelného vodstva na jedné straně a národů jakožto nepatrné kapky na straně druhé, nezměřitelného „prachu země“ a ostrovů jakožto drobného smítka, nezměřitelného horstva a nedostatečnosti Libanonské hory poskytnout tolik dřeva a zvíře, aby to bylo adekvátní množství pro Hospodinovu oběť (srov. BLENKINSOPP, *Isaiah 40-55*, s. 190-191).

²⁶ Poselstvím tohoto verše jistě není, že by národy byly v Hospodinových očích bezcenné, nebo snad dokonce že by je Hospodin chtěl negovat, ale i toto přirovnání si klade za cíl zdůraznit Hospodinovu nepředstavitelně obrovskou jinakost a přesažnost nade vším pozemským: ve srovnání s všemocným Stvořitelem jsou všichni mocní tohoto světa jako nic, protože jejich moc je – nahlíženo z Boží perspektivy – de facto nulová (srov. OSWALT, *The Book of Isaiah*, s. 62; HERMISSON, *Deuterojesaja, II*, s. 63).

²⁷ Zde je Hospodin pojmenován jako Svatý a volba toho Božího jména, jenž je ostatně pro knihu Izaiáš přímo typické, zde jistě není náhodná: její základní významový rys jinakosti a oddělenosti od všeho stvořeného plně koresponduje s diskutovaným tématem Boží transcendence a jedinství (srov. např. OSWALT, *The Book of Isaiah*, s. 68-69).

²⁸ Četní badatelé hodnotí verše Iz 40,19-20 v kontextu daného úryvku jako nesourodý prvek a považují je za dodatečnou interpolaci; přikláníme se však k názoru těch, kteří jejich zařazení nepovažují za neústrojně, byť zároveň nepopírají jejich úzký mezitextový vztah k oněm pasážím Iz 40-55, jež pokračují v sarkastickém líčení výroby model (srov. např. GOLDINGAY – PAYNE, *A Critical and Exegetical Commentary on Isaiah 40-55, I*, s. 97).

jakožto výrobky lidských rukou podléhají nejen vůli svých tvůrců, ale i obvyklé „amortizaci“ jako vše pozemské. Nebeské hvězdy, další z objektů pohanské idolatrie, jejímuž pokušení Izraelci rovněž čas od času podléhali (srov. např. 2Kr 17,16; 21,3), mají pak podle Deuteroizaiáše sloužit k tomu, aby na nich člověk poznával velikost Hospodinova stvořitelského díla, a ne aby jim vzdával bohopoctu.²⁹

Téma Hospodinovy absolutní svrchovanosti, jež je takto literárně působivým způsobem nastoleno ve 40. kapitole knihy Izaiáš, je v rámci následujících kapitol celku Iz 40-55 rozvíjeno i dalšími způsoby. Opakovaně je prezentováno zejména pomocí obrazu soudní pře, na níž Hospodin před zraky všech národů pohanské bohy vyzývá, aby oznámili budoucnost, a jejich neschopnost v dané věci ho vede ke konstatování, že nejsou nic (Iz 41,21-29; 48,5). Hospodin je pak naproti tomu představován nejen jako vládce nad světem, ale také jako vládce nad časem, jako svrchovaný pán nad dějinami, jenž zná minulost i budoucnost, jenž „od počátku oznamuje, co se v budoucnu stane“ (Iz 46,10). Jeho pravdivé ohlašování věcí budoucích se tak stává dalším významným argumentem pro pravost jeho božství.

Všechna tato líčení Hospodinovy absolutní svrchovanosti tak v následných pasážích ústí v Deuteroizaiášovo rozhodné konstatování, že jedině Hospodin je pravý Bůh, že Boží jméno náleží pouze jemu. „*Já jsem Bůh a jiného už není, mimo mne žádného Boha není,*“ prohlašuje Hospodin rezolutně ústy proroka (Iz 45,5) a tato proklamace Hospodinovy absolutní božské jedinečnosti se ve 40. – 55. kapitole knihy Izaiáš opakuje ještě několikrát (Iz 44,6; 45,6.14.18.21.22; 46,9). Skutečnost Hospodinovy vlády nad světem by měli respektovat – jak se explicitně nejednou zdůrazňuje v Deuteroizaiášově poselství – také všichni lidé a všechny pozemské velmoci. Pád Babylonu je nevyhnutelný právě proto, že „babylonská dcera“³⁰ ve své pýše popírala Hospodinovu svrchovanost (Iz 47,1-15, zejm. 47,8.10). Obdobně budou ti, kdož pošetile považují modly za své bohy a klanějí se jim, neskonale zahanbeni (Iz 42,17; 44,9-11.18-20; 45,16).

Cílem této kapitoly bylo připomenout, že jedním ze způsobů, jímž jsou v Iz 40-55 tematizovány národy, je jejich pojetí jako nedílné součásti Hospodinova stvoření. Národy přitom nejsou hlavním tématem Deuteroizaiášova poselství; tím je představení Hospodina

²⁹ Srov. OSWALT, *The Book of Isaiah*, s. 69.

³⁰ Ohlášení nastávajícího pádu Babylonu pomocí obrazu babylonské dcery, která bude kvůli své pýše pokořena a budou jí odňati její synové, tvoří v celku Deuteroizaiášova poselství účinný antitetický obraz k opuštěné a bezdětné dceři jeruzalémské, jež je naproti tomu znovu přijata na milost a podivuhodně obdařena četnými syny (více viz v kap. II).

jako jediného Boha, jediného Stvořitele vesmíru, jediného vládce nad univerzem i jeho dějinami. Tento Deuteroizaiášův koncept Boha, jenž se jeví být v kontextu soudobých náboženských představ starověkého Orientu výjimečným, v sobě však zároveň *implicite* obsahuje i vztah všemocného Vládce vesmíru k celému svému stvořitelskému dílu, tedy i ke všem národům světa. Zřetelně se zde ukazuje, že prorok, který je pravdivým tlumočnickem živého Božího slova, je schopen předat poselství, jež může dalece přesahovat nejen okolnosti, za nichž bylo proneseno, ale dokonce i to, co on sám ví, jeho dobově a kulturně podmíněné představy a vyjadřovací schopnosti.

Blízký textový kontext úryvku Iz 40,12-26 – tj. verše bezprostředně předcházející (Iz 40,1-11) i následující (Iz 40,27-31) – dává zřetelně najevo, že jeho přednostními adresáty jsou Izraelci, pochybující o tom, zda je Hospodin silnější než bohové světových velmocí. Celý úryvek si tak jistě klade primárně za cíl povzbudit izraelské exulanty poukazem na to, kým Svatý Izraele vlastně je.³¹ Prorocké výroky o Hospodinově božské svrchovanosti a absolutní jedinečnosti však v sobě zároveň *implicite* obsahují i poselství o tom, že Hospodin má pozitivní vztah rovněž k ostatním národům již jen tím, že i je jako svrchovaný Stvořitel všeho povolává k životu.

Tím ovšem nechceme nikterak tvrdit, že se v Deuteroizaiášově poselství národy ocitají na stejné pozici jako národ izraelský; v Hospodinově přístupu ke svému lidu a k lidstvu obecně je i v Iz 40-55 zřejmá určitá diferencovanost, jak se pokusíme podrobněji naznačit v následující kapitole.

³¹ Srov. OSWALT, *The Book of Isaiah*, s. 57; BLENKINSOPP, *Isaiah 40-55*, s. 190, 194.

II. HOSPODINŮV VYVOLENÝ NÁROD A JEHO POZICE MEZI NÁRODY OSTATNÍMI

⁸ „A ty, Izraeli, služebníku můj,
Jákobe, tebe jsem vyvolil,
potomku Abrahama, mého přítele,
⁹ tebe jsem vychvátil z končin země,
zavolať jsem tě z odlehlých míst,
řekl jsem ti: ‚Ty jsi můj služebník,
tebe jsem vyvolil, nezavrhl jsem tě.‘
¹⁰ Neboj se, vždyť já jsem s tebou,
nerozhlížej se úzkostlivě, já jsem tvůj Bůh.
Dodám ti odvahu, pomoci ti budu,
budu tě podírat pravici své spravedlnosti.
¹¹ Hle, budou se stydět a hanbit
všichni, kdo proti tobě planou hněvem,
budou jak nic a zahynou
odpůrci tvoji.
¹² Budeš je hledat, ale nenajdeš
ty, kdo na tebe dorážejí;
budou jak nic, naprostá nicota,
ti, kdo proti tobě válčí.
¹³ Já jsem Hospodin, tvůj Bůh,
držím tě za pravici,
pravím ti: ‚Neboj se,
já jsem tvá pomoc.‘“
(Iz 41,8-13)

²² Toto praví Panovník Hospodin:
„Hle, pokynu rukou pronárodům,
k národům vztáhnou svou korouhev;
v náruči přinesou tvé syny,
tvé dcery budou nesený na ramenou.
²³ Králové budou tvými pěstouny
a jejich kněžny tvými chůvami.
Klanět se ti budou tváři k zemi,
budou lízat prach tvých nohou.
I poznáš, že já jsem Hospodin,
že se nezklamou ti,
kdo skládají svou naději ve mne.“
²⁴ Lze vzít bohatýru to, co pobral?
Může uniknout zajatý lid Spravedlivého?
²⁵ Ale Hospodin praví toto:
„I bohatýru je možno vzít zajatce,
co pobral ukrutník, může uniknout.
Já s tvými odpůrci povedu spor,
já spásu dám tvým synům.
²⁶ Tvé utiskovatele nakrmím jejich vlastním masem,
jako moštem se opojí vlastní krví.
I pozná všechno tvorstvo,
že já Hospodin jsem tvůj spasitel
a tvůj vykupitel, Přesilný Jákobův.“
(Iz 49,22-26)

Bylo to zejména „nacionalistické“ čtení Deuteroizaiášovy prorocké zvěsti, jež důrazně připomnělo, že veškeré úvahy o postavení národů ve 40. – 55. kapitole knihy Izaiáš lze rozvíjet pouze za trvalého vědomí, že toto téma není a nechce být ústředním poselstvím daného textu. Iz 40-55 je především a v první řadě prorockou výpovědí o tom, kdo je Hospodin a jak jedná, a to zejména ve vztahu k izraelskému národu, vždyť spásu Izraelců tematizují plně dvě třetiny Deuteroizaiášových výroků.³²

Nicméně i když se prorocká slova soustřeďují na vylíčení výlučnosti a nezpochybnitelné trvalosti vztahu Hospodina a Izraele, je v prorokových výrocích zároveň implicitně přítomno vědomí, že ani jeden ze subjektů tohoto vztahu není – nahlíženo z lidské perspektivy – vzhledem k „sociálnímu okolí“ izolován. Jak jsme již zmínili v předchozí kapitole, Hospodin má celou plejádu „konkurentů“ v pohanských bozích, proto je opakovaně vyzývá na jakési soudní pře, na nichž dokazuje, že mezi božstvy pohanů není nikdo, kdo by mu byl roven, ba navíc, že nikdo z nich ani není – na rozdíl od něj – hoden se Bohem vůbec nazývat. Izraelský národ je pak s národy ostatními ve velmi těsném kontaktu, neboť je mezi

³² Srov. OKOYE, *Israel and the Nations*, s. 133. V tomto smyslu lze jistě souhlasit s N. H. Snaithem, že Deuteroizaiáš je „prorokem návratu“ (viz SNAITH, „Isaiah 40-66. A Study of the Teaching of the Second Isaiah and its Consequences“, s. 147-153).

nimi doslova rozptýlen, žije dlouhodobě ve vyhnanství, mimo vlast. Tato situace ovšem nevede proroka ke stírání rozdílů mezi Izraelci a jinými národy; právě naopak zaměřuje veškeré své úsilí na to, aby tento rozdíl znovu připomenul,³³ objasnil a v případě potřeby i znovu definoval.

K připomenutí izraelskému národu, jaká je jeho pravá identita, tj. identita daná jeho příslušností k Hospodinu, slouží v Iz 40-55 četné prorocké výroky. Jedněmi z těch, jež se na dané téma zaměřují v nejméně výraznější a zároveň nejkondenzovanější podobě, jsou i úryvky Iz 41,8-13³⁴ a Iz 49,22-26. Tyto dvě pasáže jsou sice součástí dvou různých a navíc od sebe poměrně vzdálených kapitol Deuteroizaiášova poselství, ovšem zároveň si jsou motivicky natolik blízké a do takové míry se vzhledem k tématu, jež sledujeme, významově doplňují, že jsme se zde pokusili o jejich čtení ve vzájemné souvislosti.

Nejprve se zaměříme na první ze zvolených textů, tj. Iz 41,8-13. Ten lze nejen vnímat jako Hospodinovu odpověď na dříve zmiňovanou stížnost Izraele (Iz 40,27), že Hospodin „přehlíží jeho právo“,³⁵ ale jeho blízké textové okolí (Iz 41,1-7.21-29) navíc nabízí možnost číst jej i v kontextu výroků tematizujících ostatní národy. Hospodin totiž oslovuje Izraelce takřka bezprostředně poté, co vyzval k soudu cizí národy s jejich božstvy (Iz 41,1³⁶). Pozornost tak od bojících se národů (Iz 41,5) přechází k národu Hospodinovu, jenž je naopak opakovaně vyzván, aby se nebál (viz níže). Již samo toto seřazení oněch do jisté míry vzájemně kontrastních prorockých výroků těsně vedle sebe tak výrazně staví před oči skutečnost, že Hospodinův vztah ke svému lidu a k ostatním národům je rozdílný, resp. že Hospodinův vztah k Izraeli má svá nesporná specifika.³⁷

Úryvek Iz 41,8-13 bývá považován za typický příklad Deuteroizaiášova specifického žánru, nazvaného J. Begrichem „věštba spásy“.³⁸ Ten se jeví být útvarem se zřetelnou tektonickou strukturou: po úvodním oslovení (v. 8-9) se objevují slova ujištění o

³³ V Iz 40-55 se tak např. setkáme, byť jen ojedinele, s náboženskými pojmy „neobřezanec“ a „nečistý“, které jednoznačně a se zřejmým negativním hodnotícím aspektem vymezují ty, kdo k izraelskému národu nepatří: Jeruzalém, potažmo Sion je vyzván, aby se oděl do skvostného roucha, protože je mu přislíbeno, že „neobřezanec“ a „nečistý“ už do něj nikdy nevstoupí (Iz 52,1; z textového kontextu je zřejmé, že se zde mluví o dřívějších dobyvatelích Izraele). Srov. též OKOYE, *Israel and the Nations*, s. 129.

³⁴ Zatímco mnozí badatelé považují verše Iz 41,8-13 a Iz 41,14-16 za dvě svébytné, paralelně vystavěné pasáže (viz např. WATTS, *Isaiah 34-66*, s. 636; GOLDINGAY – PAYNE, *A Critical and Exegetical Commentary on Isaiah 40-55, I*, s. 154-155), jiní navrhují pojímat je jako jeden nedílný celek (viz např. BLENKINSOPP, *Isaiah 40-55*, s. 198n.). V naší interpretaci se zaměříme na úryvek Iz 41,8-13, k veršům 14.-16 však budeme výběrově přihlížet též.

³⁵ Srov. WATTS, *Isaiah 34-66*, s. 635.

³⁶ Srov. též pasáž Iz 41,21n., již je možno vnímat jako pokračování dané soudní pře.

³⁷ Srov. též OSWALT, *The Book of Isaiah*, s. 89-90; VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, s. 25.

³⁸ Begrichova hypotéza, že daný žánr vznikl v bezprostřední souvislosti s kultickým prostředím, jako svébytná modifikace bohoslužby, v níž kněz přislíboval modlitebníkovi vyslyšení jeho proseb, ovšem nenaznala mezi ostatními badateli všeobecného přijetí (srov. např. RENDTORFF, *Hebrejská bible a dějiny*, s. 246, 375).

Hospodinově blízkosti a pomoci, a to zejména klíčová výzva „*neboj se*“ (v. 10). Ta je následně doplněna konkrétním příslibem Hospodina spásného skutku (v. 11-12) a celá pasáž je pak zakončena opětovným ubezpečením, že Hospodin je se svým lidem, takže se nemusí bát (v. 13).³⁹ Už sama kompozice „slov o spáse“ v Iz 41,8-13 naznačuje, že typickým rétorickým prostředkem tohoto úryvku je opakování, a to zejména opakování určitých slov a slovních spojení.⁴⁰ V následujících pasážích se pokusíme ukázat, že sémantický potenciál daných klíčových pojmů slouží zejména k vyjádření jedinečnosti a intenzity vztahu mezi Hospodinem a jeho vyvoleným národem.

1. Izrael je Hospodinovým vyvoleným služebníkem (Iz 41,8-9)

Zmiňovaný úryvek Iz 41,8n. začíná hned několikerým oslovením izraelského národa. Tento řetězec apostrof není pouhou samoúčelně efektní rétorickou ozdobou textu, ale všechny jeho členy se stávají nositeli stěžejních významů, výrazným způsobem se podílejí na vytváření sémantického jádra celého sdělení. Kromě obvyklého synekdochického označení jménem praotce národa (Izrael / Jákob),⁴¹ jež je ostatně v rámci 40. – 49. kapitoly knihy Izaiáš velmi časté, je v daném textu zřetelně využíváno pojmenování Izraelců pomocí apelativ, která v sobě obsahují sémantický rys vyjadřující vztah svého referenta k Hospodinu. Izrael je zde především označen jako Hospodinův vyvolený a Hospodinův služebník. Obě tato pojmenování se nejen ve v. 8-9, ale také v následujícím Deuteroizaiášově textu opakovaně objevují v paralelní pozici, jsou tedy evidentně chápána jako synonymní výrazy označující velmi úzký vztah k Hospodinu: „*zmiňuje-li Hospodin v Iz 40-55 někoho, koho si vyvolil, pak*

³⁹ K žánrové charakteristice Iz 41,8-13 viz např. BOADT, *Reading the Old Testament*, s. 420-421; RENDTORFF, *Hebrejská bible a dějiny*, s. 246, 375; WATTS, *Isaiah 34-66*, s. 636; GOLDINGAY – PAYNE, *A Critical and Exegetical Commentary on Isaiah 40-55, I*, s. 154-158.

⁴⁰ Srov. BLENKINSOPP, *Isaiah 40-55*, s. 199-200; GOLDINGAY – PAYNE, *A Critical and Exegetical Commentary on Isaiah 40-55, I*, s. 158.

⁴¹ V Iz 40-55 se objevují i odvozená pojmenování jako dům Jákobův / Izraelův, Jákobovy kmény či opisná vyjádření typu „*vzešli z Judových vod*“ (Iz 48,1) či „*kdo jménem Izraelovým se nazýváte*“ (Iz 48,1), jež jsou ostatně pro patetický styl Deuteroizaiáše příznačná. Kromě pojmenování po svém praotci, jehož životní osudy byly v určitých ohledech babylonským vyhnancům blízké (Jákob žil dvacet let rovněž v Mezopotámii, založil tam vlastní rodinu a teprve poté se vrátil do země svých předků; srov. BLENKINSOPP, *Isaiah 40-55*, s. 194), se zejména ve 49. – 55. kapitole knihy Izaiáš objevuje synekdochické pojmenování Izraelců jménem hlavního města (Jeruzalém, potažmo Sion), resp. z něj odvozeného obrazu jeruzalémské / sionské dcery a jejích synů. Zde nesouhlasíme s názorem N. H. SNAITH, že vlastní jméno Jeruzalém, resp. Sion je v Iz 49 užito pouze k označení města, příp. hory (viz SNAITH, „*Isaiah 40-66. A Study of the Teaching of the Second Isaiah and its Consequences*“, s. 189-190). Naopak se domníváme, že i v rámci jediné kapitoly jeho sémantika umně osciluje mezi významem prvotním (označení místa) a sekundárním, synekdochickým (označení jeho obyvatel). Jestliže je např. ve verši Iz 49,17 zřetelně aktualizován význam prvotní, je zřejmé, že např. ve verších Iz 40,21.23, kde se o Sionu hovoří jako o ženě „*přestěhované*“ a „*zapuzené*“ a o tom, že pohanští vládcové se jí budou klanět a lízat prach jejích nohou, má Sion, potažmo Jeruzalém zřetelně antropomorfní charakter (viz též dále).

tento vyvolený je zároveň služebníkem“.⁴² Ostatně i propriální označení izraelského národa zřídka zůstává v textu samo, mnohdy je doplněno atributivní vazbou, která rovněž specifikuje vztah referenta k Hospodinu, jako je tomu např. ve spojení „*potomku Abrahama, mého* [tj. Hospodinova] *přítele*“⁴³ (v. 8).

Skutečnost, že Izraelce si Hospodin vyvolil jako svůj lid, je v daném verši ještě zdůrazněna synonymním výrokem, že Hospodin Izraele nezavrhl (v. 9). V této souvislosti nutno zdůraznit, že v celém Deuteroizaiášově poselství se ve srovnání s jinými prorockými texty Starého zákona jen velice zřídka objevují poukazy na Izraelovu nevěrnost Hospodinu v minulosti,⁴⁴ jež vedla k jeho spravedlivému potrestání vydáním do rukou dobyvatel a následným vyhnáním (např. Iz 42,25; 50,1). Ve 40. – 55. kapitole knihy Izaiáš naopak naprosto převažují povzbudivá a útěšná proroctví; vlastním těžištěm Deuteroizaiášova poselství je ona radostná zvěst, že Hospodin svého služebníka Izraele nezavrhl a že ho kvůli sobě samému ušetřil (Iz 48,9.11). Hned v úvodních verších Deuteroizaiášova textu tak Hospodin ústy proroka oznamuje, že provinění jeho lidu je již odčiněno (Iz 40,2), a kapitoly pozdější pak tlumočí Hospodinův slavnostní slib, že jeruzalémská dcera už nikdy nebude pít pohár jeho rozhořčení (Iz 51,22), neboť jeho milosrdenství a slitování je nepředstavitelně veliké a věčné (Iz 54,7-10).

2. Izrael se nemusí bát, protože Hospodin, jeho Vykupitel, je s ním (Iz 41,10.13)

K řetězci úvodních oslovení ve verších 8-9 jsou ve verši bezprostředně následujícím připojeny výroky, jimiž Hospodin svůj lid opakovaně ujišťuje o své blízkosti a o svém zájmu o něj, a tato ujištění se pak ještě jednou zopakují ve verši 13. Vedle tvrzení o Hospodinově přítomnosti a sounáležitosti („*jsem s tebou*“; „*jsem tvůj Bůh*“) a deklarování pomoci („*budu / „jsem tvá pomoc*“; *držím tě za pravici*“) je to především výzva „*neboj se*“, jež se stává nejen pro úryvek Iz 41,8-13, nýbrž přímo pro celý Deuteroizaiášův text jedním z klíčových

⁴² VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, s. 38; srov. též SNAITH, „Isaiah 40-66. A Study of the Teaching of the Second Isaiah and its Consequences“, s. 155; BLENKINSOPP, *Isaiah 40-55*, s. 200. K biblickému pojetí pojmu služebník srov. např. VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, s. 8n.

⁴³ Oslovení Izraelců jakožto Abrahamova potomka v sobě zároveň obsahuje zřejmý sémantický potenciál k posilování vazeb s minulostí národa. Jakožto další spojnice s národní minulostí lze např. vnímat i Hospodinova ujištění „*já jsem s tebou*“, „*já jsem tvůj Bůh*“, jichž se dle Ex 3,12 dostalo už Mojžíšovi při setkání s Hospodinem u hořícího keře, nebo i ono klíčové ujištění „*neboj se*“, které obdrželi od Hospodina již praotci Abraham, Izák a Jákob (Gn 15,1; 26,24; 46,2-4). Srov. BLENKINSOPP, *Isaiah 40-55*, s. 200-201; GOLDINGAY – PAYNE, *A Critical and Exegetical Commentary on Isaiah 40-55, I*, s. 156.

⁴⁴ Viz např. Hospodinův káravý výrok určený Izraelcům in Iz 43,22-28 či Izraelovo vyznání viny vůči Hospodinu ve verši Iz 42,24.

sousloví.⁴⁵ Tento povzbuzující výrok se v rámci 40. – 55. kapitoly knihy Izaiáš objevuje pouze v této lakonicky stručné podobě, aniž by bylo blíže upřesněno, čeho či koho se izraelský národ nemá bát. Je tedy zřejmé, že spíše než výzvou zbavit se konkrétního strachu z někoho či něčeho, je obecným povzbuzením zbavit se všech úzkostí a plně se spolehnout na Hospodinova zaslíbení,⁴⁶ jak to ostatně vyjadřuje i paralelní výzva „*nerozhlížeť se úzkostlivě*“ ve v. 10.⁴⁷

Příslib Hospodinova osobního angažmá v životním údělu izraelského národa je vyjádřen rovněž prostřednictvím působivého obrazného vyjádření, v němž Hospodin slibuje izraelskému národu, že ho bude „*podpírat pravici své spravedlnosti*“ (v. 10b). Hospodinova pravice, symbol jeho vševládné moci (srov. např. i Iz 50,2b), je pravici spravedlnosti (*cedeq*). Toto hebrejské slovo nemá pouze právní či etický význam (odkazující k morálně dobrému, normě odpovídajícímu chování), ale jeho široké sémantické pole v sobě neméně zahrnuje významové rysy spásy, zdaru či vítězství.⁴⁸

Obdobně poukazují na Hospodinův spásitelný záměr vůči Izraelcům také bezprostředně následující verše Iz 41,14-16. V nich je Hospodin pojmenován nejen jako Svätý Izraele⁴⁹ (a rovněž toto Hospodinovo jméno obsahuje, jako většina Deuteroizaiášových pojmenování Hospodina, významový rys silné přináležitosti k Izraelcům⁵⁰), ale též jako Vykupitel.⁵¹ A poněvadž se pojmenování Hospodina jako Vykupitele vyskytuje v jiných biblických knihách jen velmi zřídka a v první části knihy Izaiáš se pak neobjevuje vůbec, uvažuje se dokonce o tom, že ona specifická významová modifikace původně právního pojmu, tj. vztažení pojmového označení člena rodiny zasahujícího ve prospěch příbuzných

⁴⁵ K frekvenci tohoto slovního spojení v Iz 40-55 srov. BLENKINSOPP, *Isaiah 40-55*, s. 200, k jeho užití a významovým modifikacím v ostatních textech Starého zákona včetně 1. – 39. kapitoly knihy Izaiáš srov. GOLDINGAY – PAYNE, *A Critical and Exegetical Commentary on Isaiah 40-55, I*, s. 155-157.

⁴⁶ Srov. GOLDINGAY – PAYNE, *A Critical and Exegetical Commentary on Isaiah 40-55, I*, s. 156.

⁴⁷ V celku Deuteroizaiášova prorockého poselství se ostatně objevují četné další povzbuzující výroky určené malověrným a pochybujícím. Ty obsahují – nezřídka pomocí působivých básnických přirovnání – Hospodinova ujištění, že na svůj lid nikdy nezapomene, protože si ho vyryl na věčnou připomínku do svých dlaní a protože jeho milující vztah ke svému lidu je nepředstavitelně mocnější a trvalejší, než je i ta nejsilnější láska lidských matek (Iz 49,14-16; srov. též Iz 40,27-29; 44,22; 51,7-8). Srov. von RAD 1960, *Theologie des Alten Testaments*, s. 259.

⁴⁸ Srov. JOHNSON, „sādaq“, sl. 903-905, 909-917; srov. též OSWALT, *The Book of Isaiah*, s. 92; VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, s. 53-54.

⁴⁹ Jde o pojmenování, jež se objevuje napříč celou knihou Izaiáš a je pro ni ve srovnání s jinými biblickými knihami přímo typické (více např. BLENKINSOPP, *Isaiah 40-55*, s. 201; VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, s. 99).

⁵⁰ Srov. též další Deuteroizaiášova pojmenování Hospodina: Bůh Izraele, Stvořitel Izraele či Jákobův Přesilný. Pomocí označení Král Izraele, resp. Jakubův, příp. „váš Král“ se zdůrazňuje, že tento mocný a silný Bůh je skutečným Panovníkem rozptýlených Izraelců, byť jsou aktuálně podrobena cizím pozemským vládcům; je to on, kdo stojí v čele svého lidu a o svůj lid se stará.

⁵¹ K frekvenci tohoto pojmenování v Iz 40-55 srov. např. OSWALT, *The Book of Isaiah*, s. 93.

v situacích, jež by se bez jeho pomoci staly neřešitelnými, na Hospodina, je Deuteroizaiášovým přímým autorským vkladem.⁵²

Nejen ve verši Iz 41,14, nýbrž v celém Deuteroizaiášově textu je tak Hospodin vnímán jako Vykupitel svého lidu z otroctví exilu.⁵³ Toto pojmenování se navíc často objevuje v paralelní pozici se jmény Svatý Izraele, Pán zástupů či Přesilný Jákobův a tato spojení implikují, že všemocný Hospodin je schopen svému úkolu Vykupitele dostat.⁵⁴ A jak zdůrazňují verše Iz 43,3-4, v Hospodinových očích je izraelský národ dokonce tak vzácný a milovaný, že Svatý Izraele je ochoten za svého milovaného dát jako výkupné jiné lidi a národy.

3. Hospodin přivede svůj lid do zaslíbené země (Iz 41,9)

Jestliže v úryvku Iz 41,9 Hospodin svému služebníkovi Izraeli připomíná, že ho „*vychvátil z končin země*“ a „*zavolal z odlehlých míst*“, pak je to zároveň Deuteroizaiášův text jako celek, jenž se opakovaně zaměřuje na ujištění, co Panovník Hospodin pro svůj lid vykoná, že své „*přesídlenec*“ (Iz 45,13), své „*ujařmené*“ (Iz 49,13) dovede, resp. dovedl z vyhnanství zpět domů. Tento příslib šťastného návratu izraelských exulantů do vlasti lze označit přímo za ústřední téma 40. – 55. kapitoly knihy Izaiáš a originální způsob, jímž je formulováno, svědčí opět o výrazných literárních i teologických kvalitách Deuteroizaiášova poselství.

Již v minulé kapitole jsme konstatovali, že Hospodin, jediný vládce nade vším stvořením, a tedy i nad časem, je podle Deuteroizaiáše nejen Stvořitelem vesmíru, ale též Stvořitelem dějin. Hebrejské sloveso *bārā* (stvořit) sice k sobě vždy váže jako podmět Boha, vyjadřuje Boží činnost, ale nemusí vždy znamenat „stvoření z ničeho“. Právě Deuteroizaiáš toto sloveso několikrát používá pro označení Hospodinova působení v dějinách, jež je zároveň součástí jeho spásitelského záměru, a to jak v dobách minulých (Iz 51,9), tak i v čase budoucím (Iz 45,8; 48,7). Hospodinovy spásitelné zásahy v dějinách jsou tedy vždy zároveň dílem stvořitelským a naopak.⁵⁵

Důkazem toho je především a v první řadě návrat izraelských exulantů zpět do vlasti. Ten se v Deuteroizaiášově pojetí stává novým exodem, v němž opět sám Hospodin dovede

⁵² Viz BLENKINSOPP, *Isaiah 40-55*, s. 201.

⁵³ „*Zmínka o vykoupení ... se objevuje ve většině kapitol Deuteroizaiáše, neboť vysvobození z exilu interpretované jako vykoupení z otroctví je hlavním důvodem útěchy lidu v této části knihy Izaiáš.*“ (VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, s. 99).

⁵⁴ Srov. OSWALT, *The Book of Isaiah*, s. 93.

⁵⁵ Srov. BERNHARDT, „*bārā*“, sl. 775-777; viz též von RAD, *Theologie des Alten Testaments*, s. 250-251; OKOYE, *Israel and the Nations*, s. 147.

svůj lid do zaslíbené země (Iz 48,21; 52,12). Zdůrazňuje se tedy jeho podobnost s exodem prvním, vyvedením Izraele z egyptského otroctví (Iz 43,16; 48,21; 51,10), ovšem prorokova líčení ohlašovaného návratu do vlasti zároveň dávají zřetelně najevo, že tento exodus bude ještě mnohem velkolepější.⁵⁶ Hospodin totiž shromáždí své vyvolené nejen z Babylonu (Iz 48,20; 52,11), ale ze všech světových stran, doslova z celé země (Iz 43,5-6; 49,12). A také svým průběhem tento nový, vpravdě světový exodus vyjití z egyptské poroby výrazně předčí: nebude to kvapný útěk, jako tomu bylo kdysi z Egypta, ale triumfální průvod s liturgickým náčiním (Iz 52,12). Po cestě do vlasti poutníci nezakusí žízeň, horko ani hlad (Iz 41,18; 43,19-20; 49,10) ani žádné nebezpečí (Iz 43,2). Náročný terén se Hospodinovým zásahem změní v cestu pohodlnou k putování (Iz 40,4; 42,16; 49,11) a z pouště⁵⁷ Hospodin „stvoří“ zavlažovanou krajinu plnou stromů (Iz 41,19; 55,13) a naplněnou radostným jáсотem veškerého nebe a země, jež budou velebit Hospodina za to, co pro Izraelce vykonal (Iz 43,20; 44,23; 49,13; 55,12).

4. Hospodin přivede svůj lid do zaslíbené země za pomoci ostatních národů (Iz 49,22-23a)

Poselství 40. – 55. kapitoly knihy Izaiáš ovšem zároveň zřetelně dává najevo, že do repatriace izraelského národa budou nezanedbatelným způsobem zainteresovány též ostatní národy. Tato skutečnost se stává přímo jedním z hlavních témat druhého z úryvků, jež jsme si v této kapitole zvolili k interpretaci, tj. Iz 49,22-26. Jeho první část, verše 22-23, lze číst jako odpověď na nedůvěřivou otázku opuštěné a bezdětné „sionské dcery“, která se naplní Hospodinův příslib početného potomstva (Iz 49,21).⁵⁸ Je zde představena vize, v níž se líčí, jak na Hospodinův pokyn⁵⁹ přinesou ostatní národy izraelské syny a dcery v náručí a na ramenu zpět k jejich jeruzalémské matce (v. 22). Prostřednictvím obrazu cizích panovníků a panovnic jako pěstounů a chův dětí Sionu (v. 23a) se pak zdůrazňuje, že patronát nad celou

⁵⁶ Pojetí návratu z exilu jako nového exodu je typickým příkladem Deuteroizaiášova přístupu k tradici: pracuje sice s tradičními koncepty a mentálními vzorci (vysvobození z babylonského zajetí si neumí, resp. nechce představit jinak než exodus), ovšem tvořivě je aktualizuje a rozvíjí svébytným způsobem jejich sémantický potenciál (srov. von RAD, *Theologie des Alten Testaments*, s. 249, 257).

⁵⁷ Většina badatelů interpretuje onu vyprahlou a pustou krajinu, která se Hospodinovým stvořitelským zásahem promění v líbeznou zahradu, jako poušť, jíž se budou Izraelci vracet do vlasti. Existují však také pokusy vztáhnout ji k cíli cesty izraelských vyhnanců, tj. ke zpusťšenému Sionu, který podle Iz 51,3 Hospodin změní v zahradu Edenu (viz BLENKINSOPP, *Isaiah 40-55*, s. 203, 372).

⁵⁸ Srov. OSWALT, *The Book of Isaiah*, s. 309.

⁵⁹ Obraz Hospodina jako velitele, jenž svým gestem přivolává cizí národy, se objevuje už v Iz 1-39 (Iz 5,26; 7,18; 13,2), tam se ovšem jednalo o signál daný národům k započetí nepřátelské invaze vůči Izraelcům (srov. OSWALT, *The Book of Isaiah*, s. 310; WATTS 2005: 748-749).

akcí převezmou cizí vládcové, tj. ti, v jejichž kompetenci je vůbec repatriaci umožnit a realizovat.⁶⁰

V dané souvislosti je rovněž nutno zdůraznit, že v této „izraelské“ perspektivě, potažmo perspektivě Izraelova návratu do zaslíbené země, jsou v Deuteroizaiášově textu interpretovány i Kýrovy mezinárodní dobytelské úspěchy. Hospodin tak v Iz 40–55 ústy proroka opakovaně zdůrazňuje, že je to on, kdo „vzbudil od východu muže, jemuž v patách kráčí spravedlnost“ (Iz 41,2-4),⁶¹ a poddává mu mocné tohoto světa (Iz 41,2-3; 45,1-3; 46,11; 48,14-15). A Kýros, ač Svatého Izraele neznal (Iz 45,4-5), byl Hospodinem povolán kvůli Izraeli (Iz 45,4), aby propustil vyvolený národ z vyhnanství a znovu vybudoval Jeruzalém a chrám (Iz 44,28; 45,13).⁶²

5. Nicotnost Izraelových odpůrců v Hospodinových očích (Iz 41,11-12; 49,24-26a)

„Věštba spásy“, jak je formulována ve verších Iz 41,8-13, nepřináší pouze obecná ujišťování o Hospodinově sounáležitosti se svým vyvoleným národem a o pomoci svému lidu, ale obsahuje též konkrétněji formulované přísliby, jak Hospodin ve prospěch svého lidu zasáhne, resp. jak se projeví jeho mocná pomoc. Je zřejmé, že tyto Hospodinovy spásné zásahy se budou zároveň nějak týkat i těch národů, jež jsou vůči Izraelcům v nepřátelském vztahu.

Hospodin tak ve verších Iz 41,11-12 svůj lid ujišťuje, že všichni jeho odpůrci budou zahanbeni a jeho nepřátelé „budou jako nic“. Deuteroizaiáš zde tedy používá téměř totožných vyjádření, pomocí nichž jsou v jiných pasážích Iz 40-55 charakterizováni Hospodinovi „protivníci“, tj. ctitelé model, zdánlivě mocní tohoto světa, velmoci či pohanská božstva (srov. výroky o zahanbení modloslužebníků in Iz 42,17; 44,11; 45,16.24 a výroky o nicotnosti národů a jejich vládců i o nicotnosti výrobců model a model samých ve srovnání s všemocným Stvořitelem in Iz 40,17.23; 41,29; 44,9).

Panovník Hospodin tak podle Deuteroizaiáše svou celosvětovou suverenitu dává jasně najevo též tím, že pokořuje nepřátele a utiskovatele svého lidu (Iz 43,14; 51,23), a slibuje, že kdokoli, kdo by se proti Izraelcům postavil s nepřátelským úmyslem, nebude mít úspěch (Iz

⁶⁰ Srov. WATTS, *Isaiah 34-66*, s. 749.

⁶¹ N. H. Snaith navrhoval vztahovat opisná vyjádření o mocném dobyvateli, dravci od východu a pokořiteli Babylóna ve verších Iz 41,2; 46,11 a 48,14-15 k izraelskému národu (srov. SNAITH, „Isaiah 40-66. A Study of the Teaching of the Second Isaiah and its Consequences“, s. 163-164, 187), jeho interpretace však nenašla u většiny badatelské obce kladné přijetí.

⁶² Kýros je v této souvislosti přímo označen za pastýře (Iz 44,28) a dokonce za Hospodinova pomazaného (Iz 45,1 – tento verš je tak jediným místem v celém Starém zákoně, kde je za mesiáše označen pohan, a svědčí opět o Deuteroizaiášově tvůrčí schopnosti využívat „tradičních“ pojmů a konceptů v překvapivě nových a současně velmi působivých aktualizacích).

54,15-17). Velmi silnými slovy je pak tato skutečnost formulována zejména v druhém z námi zvolených úryvků, konkrétně ve verších Iz 49,25-26a. Ty jsou přímou reakcí na skeptickou otázku, zda je návrat izraelských vyhnanců do vlasti vůbec možný (srov. v. 24). Hospodin zde ústy proroka „sionskou dceru“ nejen ujišťuje, že návrat jejích synů je plně v jeho moci, ale zároveň slibuje, že její utiskovatele doslova „*nakrmí jejich vlastním masem*“ a „*opojí [jejich] vlastní krví*“ (v. 26a).⁶³

6. Na tom, co Hospodin vykoná pro Izrael, všechno tvorstvo pozná Hospodinovu slávu (Iz 49,26b)

Výše zmiňovaný příslib Hospodinovy krvavé odplaty určené utiskovatelům izraelského národa má být nejen ujištěním Panovníka Hospodina o spásné pomoci, jež adresuje svému lidu (Iz 49,23), ale zároveň má zřetelně ukázat všemu tvorstvu, že Hospodin je vpravdě Přesilný Jákobův (Iz 49,26b). A tato skutečnost – tj. že na tom, co Hospodin vykoná, resp. vykonal pro svůj lid, mají současně všichni ostatní poznat Hospodinovu slávu – představuje další z motivů, jež se opakovaně navracejí vskutku napříč celým Deuteroizaiášovým poselstvím.

V dalších verších 40. – 55. kapitoly knihy Izaiáš se tak explicitě konstatuje, že Svatý Izraele nemůže dopustit, aby bylo ponižováním Jeruzaléma znevažováno jeho jméno (Iz 52,5), a proto ukázal světu svou moc – či řečeno slovy proroka, „*obnažil svou svatou paži před zraky všech pronárodů* (Iz 52,10) – a „*právě tento zásah je tím, co mají národy vidět, a rozpoznat tak široko daleko Hospodinovu spásu*“.⁶⁴ Divy Izraelova nového exodu se tedy stávají pro celý svět „*trvalým znamením, které nebude vymýceno*“ (Iz 55,13). Na jiném místě Iz 40-55 pak Hospodin explicitě ústy proroka zdůrazňuje, že vše, co učinil a činí pro Izraelce, dělá kvůli sobě samému (Iz 48,11), aby byla jeho sláva⁶⁵ zjevná všemu tvorstvu (Iz 40,5) a

⁶³ Mezi exegety panují jisté rozpaky, jak tyto zjevně vyhrocené formulace o Hospodinově krvavé pomstě interpretovat. Nabízí se např. vnímat je jako obrazně formulovaný Hospodinův slib, že národy, jež Izraelce utiskují, budou Hospodinovým zásahem početně redukovány až na samu hranici vymření (viz WATTS, *Isaiah 34-66*, s. 748), nebo číst danou formulaci jako metaforické vyjádření budoucího sebezničení Izraelových dobyvatelů (viz BLENKINSOPP, *Isaiah 40-55*, s. 315).

⁶⁴ VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, s. 146. K pojetí symbolu Hospodinovy paže v knize Izaiáš srov. např. tamtéž, s. 171.

⁶⁵ K obsahu pojmu sláva (*kābôd*) v knize Izaiáš srov. WEINFELD, „*kābôd*“, sl. 23-40, zejm. 36-37; viz též OKOYE, *Israel and the Nations*, s. 115, 126; VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, s. 62. V kontextu výše řečeného je zřejmé Deuteroizaiášovo důrazné upozornění, že Hospodin svou slávu nikomu jinému nedá (Iz 42,8; 48,11), neboť jeho sláva nepřísluší jinému.

ono ji mohlo vidět a poznat (Iz 41,20; 45,6), tedy získat vlastní zkušenost s tím, jak koná Hospodin.⁶⁶

Ostatně sám izraelský národ je v rámci 40. – 55. kapitoly knihy Izaiáš opakovaně označen přímo za Hospodinova svědka v jeho soudních přích s pohanskými božstvy o to, kdo je pravý Bůh: Izrael je označen za toho, jenž může svým osudem zřetelně dosvědčit trvalou platnost Hospodinova slova i jeho podivuhodnou spásnou moc (Iz 43,10.12; 44,8). Rovněž Kýrovy dobytelské úspěchy se v Deuteroizaiášově pojetí stávají součástí Hospodinova záměru odhalit, kdo je opravdovým původcem a vládcem všeho (Iz 45,5-6).⁶⁷

Jestliže tedy byla v tradičním pojetí starověkých náboženství Blízkého východu moc bohů omezena na území jejich „poddaných“, pak ve 40. – 55. kapitole knihy Izaiáš se zřetelně proklamuje, že Hospodin, poněvadž dokáže shromáždit svůj lid ze všech končin světa, je Bohem celé země (Iz 54,5) a bude soudit všechny lidi (Iz 51,5). Hospodin jakožto jediný pravý Bůh není pouze Bohem svého národa; přežití izraelského národa v exilu a jeho repatriace se stává zřetelným důkazem, že Hospodin je Bohem veškerenstva. I když je tedy podle Deuteroizaiášovy prorocké zvěsti vlastním dílem spásy návrat Izraelců z vyhnanství pod Hospodinovým vedením, má zároveň toto spásné jednání Svatého Izraele vskutku celosvětový dosah.⁶⁸

7. Kvůli Hospodinu vzdají národy Izraeli pocty jako svému suverénu (Iz 49,23b)

Jak zřetelně naznačuje verš Iz 49,23b, zřejmým důkazem Hospodinovy svrchované vlády nad světem je to, že Panovník Hospodin svůj lid nejen zachraňuje z područí nepřátel, ale také že mu ostatní národy podrobuje. Národy a jejich panovníci se tak na Hospodinův pokyn nejen přímo podílejí na repatriaci izraelského národa, ale též „sionské dceři“, již přinášejí její děti v náručí a na ramenou (srov. výše), zároveň vzdají hold jako svému suverénu: budou se jí klanět až k zemi a lízat prach jejích nohou (Iz 49,23).⁶⁹ Osamělé a bezdětné jeruzalémské dceři pak Hospodin ústy proroka oznamuje, že ji nejenom obdaří

⁶⁶ Srov. též demonstraci Hospodinovy všemohoucnosti při „prvním“ exodu (egyptské rány, přechod Izraelců Rudým mořem), jejichž cílem bylo, aby farao a všichni Egypťané poznali, že Hospodinu se na zemi nikdo nevyrovná (srov. Ex 7,5.17; 8,22; 9,14.16.29; 14,4.18).

⁶⁷ Deuteroizaiáš zaměřuje svou pozornost i na reakce národů konfrontovaných se zjevením Hospodinovy spásné suverenity. „Končiny země“ jsou intenzitou Hospodinovy moci zděšeny a třesou se strachem (Iz 41,5) a všichni, kdo se dosud spoléhali na modly, se zastydí (Iz 42,17; 44,11; 45,16.24).

⁶⁸ Srov. von RAD, *Theologie des Alten Testaments*, s. 255n.

⁶⁹ Nejenom motiv lízání prachu, tedy pravděpodobně odkaz na jednu ze součástí dvorského protokolu (srov. BLENKINSOPP, *Isaiah 40-55*, s. 312), ale také všechna ostatní gesta, jimiž ostatní národy vyjadřují svou podřízenost Izraeli, tvoří zároveň v rámci Deuteroizaiášova textu zřejmý protiklad k poukazům na pokořování, jehož se Hospodinovu vyvolenému v minulosti dostalo ze strany jeho dobyvatelů (Iz 49,7; 51,23). Srov. OSWALT, *The Book of Isaiah*, s. 311.

mnoha syny, ale že její potomstvo bude expandovat (Iz 49,18-20) a doslova „*se zmocní pronárodů a osídlí zpustošená města*“ (Iz 54,3).⁷⁰

Na jiném místě Deuteroizaiášova prorockého poselství, ve verši Iz 45,14, se navíc konstatuje, že to bude rovněž Hospodin, kdo svou mocí způsobí, že Izrael získá bohatství největších soudobých světových obchodních velmocí, Egypta a země Kúš, ba že dokonce udatní Sabejci přijdou „v řetězech“, jako zajatci⁷¹ vzdát hold a vyznat, že pouze Svatý Izraele je pravým Bohem.⁷²

Jedním z cílů této kapitoly bylo znovu zdůraznit, že Deuteroizaiáš činí významovým těžištěm svých výroků radostnou zvěst, že všemocný Panovník Hospodin je Spasitelem a Vykupitelem Izraele, tím, kdo Izraelce přivede zpět do vlasti a znovu bude přebývat uprostřed svého lidu, znovu učiní Sion svým sídlem (Iz 52,8). I Deuteroizaiášovo poselství tedy počítá se zvláštním postavením izraelského národa vůči Hospodinu jakožto lidu vyvoleného, Hospodinova služebníka, a interpretuje jeho přítomnost mezi ostatními národy jako pozici Hospodinova svědka na soudní při Svatého Izraele s pohanskými božstvy.⁷³ Životní osudy Izraelců, tak podivuhodně vykoupěných z poroby vyhnanství Hospodinovými spásnými zásahy, mají ukázat, že jedině Přesilný Jákobův je pravý Bůh.

Ostatně již samo pojmenování Hospodina jako Vykupitele v sobě implicitně tematizuje nejen Hospodinův vztah ke svému lidu, ale též k jeho odpůrcům: tento pojem obsahuje jak významový rys zřetelně pozitivní (vůči utiskovaným), tak i významový rys do jisté míry

⁷⁰ Srov. též SNAITH, „Isaiah 40-66. A Study of the Teaching of the Second Isaiah and its Consequences“, s. 162.

⁷¹ Srov. OKOYE, *Israel and the Nations*, s. 129-130.

⁷² Daný verš ovšem dodnes zůstává v mnoha aspektech předmětem exegetické diskuse. Předně v něm není explicitně pojmenován adresát tohoto prorockého výroku. Většina badatelů se přiklání k názoru, že je zde osloven izraelský národ, potažmo Jeruzalém, a argumentují přitom poukazem na vyznání národů o nicotnosti jejich bohů a absolutní jedinství Boha toho, k němuž svou promluvu směřují, což lze vztáhnout jedině na Hospodina, Boha Izraelců. Existuje však např. i pokus zohlednit při čtení daného verše bezprostředně předcházející pasáž, resp. celý předchozí text 45. kapitoly, a tedy považovat za adresáta daného výroku úspěšného dobyvatele Kýra (viz WATTS, *Isaiah 34-66*, s. 705). Jmenované národy pak mají v daném verši zřejmě synekdochicky reprezentovat takové skutečnosti, jako jsou „končiny země“, velké bohatství či fyzická krása, tedy mají jakožto „pars pro toto“ zastupovat všechny mocné národy světa (srov. OSWALT, *The Book of Isaiah*, s. 215). Obraz sabejských mužů vzdávajících hold „v řetězech“ ovšem i přesto nadále podněcuje k hledání uspokojivé interpretace. Zatímco někteří badatelé jej čtou ve významu přímém, jako odkaz na zajetí Sabejských a jejich podmanění izraelským národem, jiní se snaží poukazem na blízký textový kontext dokázat, že se jedná o metaforické vyjádření dobrovolného podřízení se, „radostné kapitulace“ (srov. OSWALT, *The Book of Isaiah*, s. 215). A konečně nutno připomenout, že tento Hospodinův příslib naznačující, že izraelský národ přejde z defenzivní pozice do opačné pozice ofenzivy, není v Deuteroizaiášově poselství ojedinělý. Lze ho např. vyčíst i z veršů Iz 41,15-16, v nichž Svatý Izraele svému lidu slibuje, že ho učiní „*okovaným smykem na mlácení*“ drtícím hory a pahorky jako obrazné vyjádření národů a království, ale vzhledem k tomu, že kniha Izaiáš nikde neobsahuje jasnou výzvu, aby Izrael ničil ostatní národy, čte většina exegetů poukaz na hory a pahorky jako narážku na pohanské kultury, jež má izraelský národ potírat (srov. OSWALT, *The Book of Isaiah*, s. 92-93).

⁷³ Srov. OKOYE, *Israel and the Nations*, s. 13.

negativní (vůči utiskovatelům), a obojí tuto sémantickou pozici Deuteroizaiášův text také přímo tematizuje, byť každé z nich věnuje rozdílně velký prostor. Dalším obdobně „dvouznačným“ motivem je poukaz na Hospodinovy spasitelné zásahy, jež se stávají znamením určenými nejen Izraelcům k povzbuzení a ujištění o Hospodinově blízkosti, ale zároveň i „všemu tvorstvu“, aby mohlo spatřit Hospodinovu slávu. Deuteroizaiášovo poselství tedy lze jistě vnímat jako „univerzalistické“ v tom smyslu, že opakovaně zdůrazňuje, že to, co Hospodin učinil pro svůj lid, je zároveň určeno k tomu, aby celý svět viděl a poznal, kdo je Hospodin a jak koná, aby zakusil, že jedině Svatý Izraele je pravý Bůh.⁷⁴

Deuteroizaiášovy prorocké výroky ovšem spojují vizi, že celý svět pozná Hospodinovu slávu a uzná jeho svrchovanost, také s pojetím jeho vyvoleného národa, resp. Jeruzaléma jako světového mocenského centra, jemuž budou ostatní podřízeni.⁷⁵ V textu Iz 40-55 je tak zřetelně přítomno přesvědčení o přímé korelaci mezi absolutní vládou Stvořitele vesmíru a politickou dominancí jeho vyvoleného mezi národy světa, jež je ostatně pro tradiční nábožensko-kulturní představy starověkého Blízkého východu příznačné. Dané pasáže lze však jistě číst i v teologické interpretaci, usilující o oproštění od dějinně podmíněného nábožensko-politologického konceptu orientálního starověku: jako se „*skrytý Bůh*“ (Iz 45,15) lidem viditelně projevuje skrze své lidské „nástroje“ (Kýra) a události v životě svých vyvolených (Izraelců), stává se uznání Hospodinovy suverenity nade vším pro člověka viditelným skrze pocty, jež se vzdají jeho vyvolenému služebníku.

Patří ovšem k originalitě Deuteroizaiášova poselství, že vztah Hospodinova vyvoleného a národů se nevyčerpává pouze výše zmiňovanými výroky o tom, že kvůli Panovníku Hospodinu a jeho podivuhodným činům Izrael upoutá pozornost mocných tohoto světa, kteří se vůči němu postaví do podřízené pozice, projeví mu úctu a vzdají hold kvůli Svatému Izraele. Hospodinův služebník – a toto sousloví zde chápeme v nejširším možném pojetí, v jakém se ve 40. – 55. kapitole knihy Izaiáš vyskytuje – je svým posláním spojen nejen s vyvoleným národem, ale určitým způsobem také s národy ostatními; způsobem, jehož specifika jsou v Deuteroizaiášově podání jen naznačena s provokující enigmatičností, jak se to pokusíme blíže naznačit v kapitole IV.

Dříve se však ještě vrátíme k otázce, zda se Hospodin chová jako Spasitel pouze k izraelskému národu. Pozoruhodná výzva „*veškerým dálavám země*“, aby se obrátily a došly spásy (Iz 45,22), totiž naznačuje, že spasitelský příslib je v Deuteroizaiášově poselství traktován zajímavým a vnitřně bohatým způsobem.

⁷⁴ Srov. GOLDINGAY – PAYNE, *A Critical and Exegetical Commentary on Isaiah 40-55, I*, s. 56-57.

⁷⁵ Srov. OKOYE, *Israel and the Nations*, s. 130.

III. VÝZVA „VEŠKERÝM DÁLAVÁM ZEMĚ“ K OBRÁCENÍ A PŘÍSLIB SPÁSY

„¹⁸Toto praví Hospodin,
stvořitel nebe, onen Bůh,
jenž vytvořil zemi, jenž ji učinil,
ten, jenž ji upevnil na pilířích;
nestvořil ji, aby byla pustá,
vytvořil ji k obývání:
„Já jsem Hospodin a jiného už není.

¹⁹Nemluvil jsem potají,
v temném místě země,
neřekl jsem potomstvu Jákobovu:
Hleďte mě v pustotě.

Já Hospodin
vyhlašuji spravedlnost,
prohlašuji právo.

²⁰Shromážděte se a přijďte,
přiblížte se spolu,
vy, kdo jste vyvázli z pronárodů.

Neuvědomují si, že se nosí
s modlou vytesanou ze dřeva,
že se modlí k bohu,
jenž nemůže spasit.

²¹Sdělte to dál, přiblížte se !

Jen ať se poradí spolu.
Kdo to od pradávna ohlašoval?
Kdo to oznamoval předem?
Cožpak ne já, Hospodin?
Kromě mne jiného Boha není!
Bůh spravedlivý a spasitel
není mimo mne.

²²Obraťte se ke mně a dojdete spásy,
veškeré dálavy země.

Já jsem Bůh a jiného už není.

²³Při sobě samém jsem přísahal.
z mých úst vyšla spravedlnost,
slovo, které se zpět nenavratí.

Přede mnou každý klesne na kolena
a každý jazyk odpřisáhne:

²⁴„Jenom v Hospodinu – řekne o mně –
je spravedlnost i moc.

Přijdou k němu a budou se stydět
všichni ti, kdo proti němu pláli vzdorem.

²⁵U Hospodina nalezne spravedlnost
a jím se bude chlubit
všechno potomstvo Izraele.“

(Iz 45,18-25)

Verš Iz 45,22, v němž jsou vyzvány „veškeré dálavy země“, aby se obrátily a došly spásy (Iz 45,22), bývá zastánci „univerzalistického“ čtení 40. – 55. kapitoly knihy Izaiáš citován jako jeden z klíčových důkazů – ne-li přímo jako důkaz korunní – pro pojetí Deuteroizaiáše jako „proroka univerzality spásy“.⁷⁶ Ovšem vedle interpretace tohoto verše jako nabídky univerzální spásy otevřené všem, Izraelcům i pohanům, existují též interpretace jiné. „Opozitní“, nacionalistické čtení navrhuje vnímat slovní spojení „veškeré dálavy země“ jako básničky hyperbolické označení prostoru, v němž jsou Izraelci rozptýleni, a vztahuje tak danou výzvu výhradně k vyvolenému národu.⁷⁷

⁷⁶ Srov. např. WATTS, *Isaiah 34-66*, s. 708.

⁷⁷ Viz SNAITH, „Isaiah 40-66. A Study of the Teaching of the Second Isaiah and its Consequences“, s. 160.

Velmi tedy záleží na tom, co každý z exegetů rozumí pod souslovím „*veškeré dálavy země*“ a pod výzvou k obrácení a příslibu spásy.⁷⁸ Zdá se, že jedinou jednoznačnou výpovědí v celém verši Iz 45,22 je Hospodinovo prohlášení „*já jsem Bůh a jiného už není*“. Tato deklarace Hospodinovy božské jedinnosti se v předcházejících pasážích 45. kapitoly opakuje několikrát (Iz 45,5.6.14.18.21), stejně tak motiv spásy (Iz 45,8.17.21). Proto se pokusíme vnímat onen provokující verš slibující spásu „*všem dálavám země*“ v blízkém textovém kontextu, jako součást úryvku Iz 45,18-25.⁷⁹ Nutno ovšem zdůraznit, že ani ostatní verše dané části 45. kapitoly knihy Izaiáš nikterak neusilují o jednoznačně formulované sdělení. Přestože zřetelně představují Hospodina jako jediného Boha, Stvořitele světa a spravedlivého Spasitele, není ani v tomto případě zcela zřejmé, ke komu se spásný Stvořitel svými výroky obrací. Síla daného úryvku tak není jen v umném využití hned několika žánrových postupů (disputačního slova, soudní pře, slova napomenutí),⁸⁰ ale především v jeho až provokativně velké významové otevřenosti.

1. Stvořitel Hospodin vyhledává spravedlnost a právo (Iz 45,18-19)

Úryvek Iz 45,18-25 začíná poměrně obsáhlou „*formulí posla*“ (v. 18), jež zároveň představuje Hospodina jako Stvořitele nebe i země. Je zde zdůrazněno, že Hospodin zemi „*upevnil*“ a „*vytvořil k obývání*“:⁸¹ Hospodin tedy stvořil zemi pro lidi, jako životní prostor k bydlení (srov. též Iz 42,5; 45,12). Tato „*formule posla*“ tak nejen deklaruje autenticitu následujících slov jakožto Hospodinova výroku, ale též vymezuje horizont, v němž je nutno jej vnímat (je to opět horizont vpravdě univerzální) a navíc je sama o sobě výpovědí o spásné kvalitě Hospodinova stvořitelského díla.⁸²

Toto se stává argumentem pro Hospodinovu božskou jedinnost, jak je deklarována hned úvodem vlastního prorockého výroku. Následně Hospodin ústy proroka zdůrazňuje, že nemluvil potají,⁸³ a v paralelním pozitivním tvrzení proklamuje vyhlášení spravedlnosti a práva (v. 19). Zde se tak poprvé v rámci úryvku Iz 45,18-25 objevuje idea spravedlnosti, jež bude následně ve verších 20-25 tematizována ještě několikrát, a tato její vysoká frekvence naznačuje, že náleží k významovému jádru daného prorockého poselství. Jak jsme již

⁷⁸ Srov. BLENKINSOPP, *Isaiah 40-55*, s. 262.

⁷⁹ Tak vnímá verš Iz 45,22 v rámci 45. kapitoly knihy Izaiáš např. HERMISSON, *Deuterocesaja, II*. Poněkud odlišné členění dané kapitoly nabízejí např. OSWALT, *The Book of Isaiah*; BLENKINSOPP, *Isaiah 40-55*; WATTS, *Isaiah 34-66*.

⁸⁰ Srov. např. HERMISSON, *Deuterocesaja, II*, s. 58.

⁸¹ Srov. též obrazná vyjádření o rozestření nebe jako stanu, jak jsme na ně upozornili již v kapitole I.

⁸² Srov. HERMISSON, *Deuterocesaja, II*, s. 63-65.

⁸³ Většina badatelů čte výrok o tom, že Hospodin nemluvil potají, jako nepřímý výpad proti pohanským kultům, zejm. esoterickým naukám a nekromantice (srov. HERMISSON, *Deuterocesaja, II*, s. 65).

konstatovali v předchozí kapitole, sémantické pole hebrejského kořene *sdq* (a jeho derivátů) je velmi široké. Kromě právního a etického významu v sobě zahrnuje i takové významy, jako je spása, vítězství či zdar. Sémantické rysy právní, příp. i morální jsou aktualizovány zde ve v. 19 pomocí paralelně užitého pojmu právo, spása bude tematizována ve verších následujících.

Ve v. 19 (a rovněž i v dalším textu) se tedy zdůrazňuje skutečnost, že Hospodin promlouvá a že jeho slovo je pravdivé a spravedlivé již tím, že to, co říká, také činí. Stvořitelovo slovo je účinně činné a působí spásně.⁸⁴

2. „Vyvázli z pronárodů“ a Hospodin jako jediný Spasitel světa (Iz 45,20-21)

Následující verše 20-21 jsou vytvořeny podle vzoru soudní řeči (srov. Iz 41,1n.21n.; 43,9n.). Tak jako v předchozích soudních příp. rovněž zde se konstatuje neschopnost pohanských bohů a nesmyslnost počínání modloslužebníků⁸⁵ a znovu se prohlašuje, že pouze Hospodin je Bůh, protože on jediný dokáže pravdivě ohlašovat budoucnost. Cílem této pře ovšem není pouze znovu dokázat neexistenci jiných bohů vyjma Hospodina, ale – jak explicitně vyjadřuje závěr v. 21 – zdůraznit, že jedině Hospodin je Bůh spravedlivý a Spasitel. Zde je tedy Hospodin představen nejen jako absolutně jediný Bůh, ale zároveň jako jediný Bůh, který je mocný a působí spásu.⁸⁶

Ve v. 20 se teprve poprvé v rámci úryvku Iz 45,18-25 objeví konkrétní oslovení: k tomu, aby se shromáždili a přišli na danou soudní při, jsou vyzváni ti, „*kdo vyvázli z pronárodů*“. O víceznačnosti tohoto slovního spojení i o bohaté exegetické diskusi jak ho interpretovat jsme se zmínili již v úvodní kapitole. Jeho výklady se různí od čtení úzce „nacionalistického“ (jedná se pouze o Izraelce, kteří jsou zde varováni, aby nepodlehli modloslužbě) až po čtení výrazně „univerzální“ (osloveny jsou všechny podrobené národy světa, jež dosáhly osvobození). Deuteroizaiášova formulace je však natolik obecná, že zřejmě nenabízí k identifikaci oslovených žádnou další charakteristiku vyjma té, že se oslovení týká těch, kdož získali zkušenost osvobození, vyvážnutí z cizí nadvlády.⁸⁷ Je pouze zjevné, že tito

⁸⁴ Srov. OSWALT, *The Book of Isaiah*, s. 222-223; HERMISSON, *Deuterojesaja, II*, s. 67, 81; GOLDINGAY – PAYNE, *A Critical and Exegetical Commentary on Isaiah 40-55*, II, s. 50-51.

⁸⁵ Tentokrát ovšem není ironizována výroba model, ale jejich transport. Protože stejné téma nutnosti přenášet modly s sebou při změně místa pobytu se objevuje i ve verších Iz 46,1-2.7, považují někteří badatelé výpad proti nosičům model ve verši Iz 45,20 za chybně umístěnou glosu. Jiní exegeté ovšem upozorňují na to, že daný text je do textového okolí začleněn poměrně ústrojně (k diskusi na dané téma viz např. BLENKINSOPP, *Isaiah 40-55*, s. 261).

⁸⁶ Srov. HERMISSON, *Deuterojesaja, II*, s. 58, 62. Deklarovat své božství tak v Deuteroizaiášově pojetí mj. znamená deklarovat svou schopnost a vůli být Spasitelem (srov. též Iz 43,3.11) a Vykupitelem (srov. též Iz 41,14). Viz BLENKINSOPP, *Isaiah 40-55*, s. 315.

⁸⁷ Univerzální horizont celého prorockého výroku nabízí čistý výrok o těch, „*kdo vyvázli z pronárodů*“, „univerzalisticky“; zároveň je však nutno vzít v potaz, že již ve v. 19 bylo explicitně zmíněno „*potomstvo*“

blíže nespecifikovaní „vyvázli“ mají nejen poznat, že jedině Hospodin je pravý Bůh, ale že ho mají zároveň poznat jako jediného Spasitele.⁸⁸

3. „*Veškeré dálavy země*“, výzva k obrácení a příslib spásy (Iz 45,22)

Ve v. 22 je oslovena zřetelně větší skupina, než jakou tvořili „vyvázli z pronárodů“, nicméně i zde se znovu navrácí motiv spásy: „*veškeré dálavy země*“ se mají obrátit k Hospodinu,⁸⁹ a dojít spásy. O různorodosti interpretací, jak rozumět spojení „*veškeré dálavy země*“, jsme se zmínili již v úvodu této kapitoly. Vůči „nacionalistickému“ čtení „*veškerých dálav země*“ jakožto obrazu izraelských exulantů rozptýlených po celém světě bylo namítáno, že samu skutečnost, že Izraelci jsou rozptýleni „*do dálav země*“, nelze považovat za pádný argument pro to, že jsou v daném verši jako „*dálavy země*“ pojmenováni, když se navíc v Iz 40-55 objevují i jiné synonymní výrazy (ostrovy, končiny země) s obdobným významem prostorové totality (celého světa), jež se k Izraelcům ani zde ani v některých dalších případech (např. Iz 40,28; 42,10; 48,20; 49,6) jednoznačně nevztahují.⁹⁰ A zdůrazňuje se též ona „univerzální“ perspektiva, která v textu zřetelně převládá již od v. 18. Problémem „univerzalistického“ čtení pak zůstává následný textový kontext: ve v. 25 je totiž výzva ke spáse výslovně vztažena k Izraeli, a proto se objevují návrhy vztáhnout příslib spásy v celém úryvku pouze na izraelský národ.⁹¹

Dalším exegetickým „oříškem“ je, jak rozumět samé výzvě k obrácení a příslibu spásy, a to zejména pokud přijmeme čtení „*veškerých dálav země*“ jakožto sousloví označující societu, do níž nepatří pouze (příp. nepatří vůbec) příslušníci vyvoleného národa. Navíc je nutno mít na paměti, že pojem spásy má v hebrejštině kromě úzce náboženského (soteriologického) významu i význam sociálně politický, jenž je v celku 40. – 55. kapitoly knihy Izaiáš rovněž tematizován:⁹² Hospodinovo vítězství nad pohanskými božstvy vyústilo

Jakubovo“, byť jako předmět promluvy (který tak někteří badatelé navrhuji vnímat jako příklad a důkaz Hospodinovy spásné činnosti, a proto jsou prý následně osloveny národy, aby se shromáždily k seznámení s tímto důkazem – viz HERMISSON, *Deuterojesaja, II*, s. 58, 67, 70), a že Izraelci budou explicitě tematizováni i dále (viz v. 25).

⁸⁸ Srov. HERMISSON, *Deuterojesaja, II*, s. 72.

⁸⁹ Většina badatelů považuje vzhledem k bezprostředně připojené proklamaci „*já jsem Bůh*“ za agenta promluvy Hospodina, existují však i jiné interpretační návrhy; např. Watts usiluje o čtení celé pasáže Iz 45,14-25 v těsném kontextu 45. kapitoly, a tedy ji navrhuje vztahovat ke Kýrovi, explicitně zmiňovaném v její první části. Iz 45,14-25 tak vykládá jako dialog mezi Hospodinem a Kýrem, takže v. 22a interpretuje jako Kýrovu výzvu dálavám země zaplatit válečný tribut, a uchovat si tak mír, podobně jako v. 20a čte jako Kýrův apel (viz WATTS, *Isaiah 34-66*, s. 705). Tato interpretace je nesporně zajímavá, avšak nepřilíš přesvědčivá.

⁹⁰ Totožné sousloví „*dálavy země*“ se objeví ještě ve verši Iz 52,10, tam je ovšem role obyvatel „*dálav země*“ jednoznačně omezena na pozorování spásy, kterou Hospodin připravil pro izraelský národ (srov. BLENKINSOPP, *Isaiah 40-55*, s. 262).

⁹¹ Souhrnně k diskusi na dané téma viz např. HERMISSON, *Deuterojesaja, II*, s. 74-75.

⁹² Srov. SAWYER, „*js*“, sl. 1039-1041, 1051-1055.

v osvobození Izraelců z národní poroby. Stojí za povšimnutí, že Hospodin bezprostředně po výzvě k obrácení a příslibu spásy opětně připomíná, že není Boha mimo něj (v. 22b). Výzvu k obrácení tedy zřejmě spíše než jako Hospodinovo pozvání ke konverzi a připojení se ke smlouvě s Hospodinem lze interpretovat jako výzvu ke zřeknutí se svých model a uznání Hospodina jako jediného Boha a jeho svrchované spásné vlády nad celým světem.⁹³ Toto čtení podporuje též kontext 45. kapitoly: verš Iz 45,14 – na nějž jsme upozornili již v předchozí kapitole v souvislosti s vizemi Izraele jako světového suveréna, jemuž ostatní národy prokazují patřičné pocty – představuje národy, které se neobrátily o pomoc ke svým pohanským bohům, ale přišly do Jeruzaléma vyznat jedinstvost Hospodinova božství.⁹⁴

4. Hospodinova přísaha, zahanbení vzdorujících Hospodinu a spása Izraele (Iz 45,23-25)

Příslib spásy pro „*veškeré dálavy země*“ Hospodin hned vzápětí stvrzuje přísahou při sobě samém, zdůrazňuje tedy neodvolatelnou účinnost a pravdivou působnost svého slova. Přisáhá, že co říká, je správné a nikdy nebude muset být odvoláno, a oznamuje, že před ním každý klekne a vyzná, že pouze v něm „*je spravedlnost i moc*“, a „*každý jazyk*“ uzná jeho spásnou svrchovanost. Jak ovšem této vizi rozumět? Někteří badatelé, zejména přívrženci „nacionalistického“ čtení daného úryvku, interpretují daný výrok následovně: zatímco ve v. 22 byla spása příslibena izraelskému národu, zde je oznámeno, že všem ostatním zbývá jen podřízení se Hospodinu (ať dobrovolné, či nedobrovolné) a uznání jeho svrchovanosti.⁹⁵

Zcela jiné čtení daného úryvku nabízí H.-J. Hermisson. Snaží se dokázat, že to, co se zde prohlašuje v budoucí perspektivě o všech lidech, se očekává též od Izraelců a sami Izraelci tak již činí. Gesto pokleknutí na kolena před Hospodinem interpretuje jako modlitební postoj Izraelců před Hospodinem (srov. např. Ž 95,6; 1Kr 8,54; 2Par 7,3; 29,29; Ezd 9,5), jenž se tak má stát postojem celého lidstva. Přísaha o Hospodinově spravedlivé moci je pak podle Hermissona spíše než aktem podrobení aktem vyznání (srov. např. Iz 48,1; 65,16), byť se jím vyznává Hospodinova nepodmíněná a neomezená svrchovanost nad světem. Podnětný je též jeho postřeh, že Deuteroizaiášův text nikde explicitě neříká, že by podřízení se pod Hospodinovu vládu vylučovalo možnost mít podíl na spáse.⁹⁶

Závěrečná pasáž 45. kapitoly knihy Izaiáš pak explicitně tematizuje dvě navzájem protikladné skupiny: představuje v účinném kontrastu osud vzdorujících vůči Hospodinu (v.

⁹³ Srov. OKOYE, *Israel and the Nations*, s. 132-133. Viz též např. Ž 86,8-10, kde je užito stejných motivů.

⁹⁴ Srov. HERMISSON, *Deuterojesaja, II*, s. 74-75.

⁹⁵ Srov. SNAITH, „Isaiah 40-66. A Study of the Teaching of the Second Isaiah and its Consequences“, s. 185-186; v méně vyhraněném pojetí viz např. BLENKINSOPP, *Isaiah 40-55*, s. 262-263.

⁹⁶ Viz HERMISSON, *Deuterojesaja, II*, s. 76-77, 82.

24b) a spásu „*všeho potomstva Izraele*“ (v. 25). O první skupině je řečeno, že přijde k Hospodinu a bude se stydět. To je výrok, který byl již dříve konstatován v souvislosti se ctiteli model (Iz 42,17; 44,11; 45,16), zde se ovšem zřejmě nemluví o všech pohanech, ale pouze o těch, kdo vzdorovali Hospodinu, o jeho odpůrcích. Závěrečný verš pak soustředí pozornost na Hospodinův lid a jeho spásu, označenou přímo za důvod jeho chlouby.

Cílem této kapitoly bylo připomenout některé z nejfrekventovanějších interpretačních návrhů, jak rozumět oné výzvě „*veškerým dálavám země*“ k obrácení a příslibu spásy, jež je zde s obrácením spojena. Vnímáme-li daný verš Iz 45,22 sám o sobě, pak se jistě jeví jako vrcholné shrnutí Deuteroizaiášovy teologie spásy a láká ke čtení v bezprostřední souvztažnosti s novozákonní zvěstí o univerzalitě spásy. Zde jsme se však pokusili připomenout interpretace zohledňující jeho blízký textový kontext (Iz 45,18-25) a poukázat na bohatství jeho významu v literním smyslu.

Výzva k obrácení a spásě adresovaná „*veškerým dálavám země*“ plně koresponduje s představením Hospodina jako jediného Boha spásné spravedlnosti, jako Stvořitele a Spasitele světa (viz v. 18-21). „Univerzalistická“ je daná Deuteroizaiášova zvěst jistě v tom smyslu, že zřetelně konstatuje Hospodinovu univerzální svrchovanost, založenou na neodvolatelné účinnosti a spásné působnosti jeho stvořitelského slova, tvořícího vesmírný prostor i dějinný čas.⁹⁷ Daná pasáž je tak nesporně podivuhodně teologicky bohatou výpovědí o tom, kdo je Hospodin.

Koho ovšem prorocká zvěst rozumí pod označeními „*vyvázlí z pronárodů*“ a „*veškeré dálavy země*“, nechává text provokujícím způsobem nedořečeno. Zajímavý kontext nabízí též bezprostředně předcházející úryvek Iz 45,14-17, jenž – ač nesrovnatelně stručnější – má s pasáží Iz 45,18-25 až překvapivě mnoho motivů společných. Oba obsahují proklamaci o Hospodinu jako jediném Bohu (v. 14.18.21.22, byť v prvním případě je vložena do úst národům, v dalších verších ji konstatuje ústy proroka sám Hospodin), oba jsou zakončeny tvrzeními o zahanbení těch, kdo nevyznají božství Hospodina (v. 16.24b, byť v druhém případě je zřejmě tato skupina významově zúžena), a o spásném údělu izraelského národa (v. 17.25), oba tematizují Hospodinovo spásné působení a explicitně představují Hospodina jako Spasitele (v. 15.17.20.21.22). A v neposlední řadě oba nehovoří pouze o izraelském národě a o ctitelích model. Pokud bychom vnímali dané úryvky jako paralelní, konkrétně jmenovaným národům ve v. 14, jež mohou mít synekdochickou funkci, by mohlo odpovídat ono obecné

⁹⁷ Srov. též BLENKINSOPP, *Isaiah 40-55*, s. 262.

označení těch, kteří zakusili spásné osvobození (v. 20), příp. snad i ono velmi obecné označení „*veškeré dálavy země*“.

Jak upozorňují mnozí exegeté, široce definovaný příslib spásy na jedné straně a vize svrchovaného postavení vyvoleného národa mezi národy ostatními na straně druhé se ve 40. – 55. kapitole knihy Izaiáš evidentně vzájemně nevylučují, resp. vylučovat nechtějí. Deuteroizaiášova prorocká zvěst očividně nepočítá s rovností izraelského národa a národů ostatních. Právě naopak se očekává, že uznání Hospodina jako jediného Boha bude zároveň nějak spojeno s podřízením se jeho vyvolenému služebníkov⁹⁸. Ostatně spása zůstává také v Deuteroizaiášově pojetí – a to včetně úryvku Iz 45,18-25 – přednostně spásou Izraelců a důvodem jejich chlouby.

⁹⁸ Srov. DAVIES, „The Destiny of the Nations“, s. 102-103; OKOYE, *Israel and the Nations*, s. 130.

IV. HOSPODIN, JEHO SLUŽEBNÍK⁹⁹ A NÁRODY

Jestliže jsme v předchozích kapitolách konstatovali, že důsledným uplatňováním univerzální prostorové i časové perspektivy je v Deuteroizaiášových výpovědích o Hospodinu a jeho vztahu k jeho vyvolenému neustále vtahován do pole recipientovy pozornosti také celý stvořený svět, a tedy i národy, musíme zároveň zdůraznit, že Hospodin se ústy proroka ve 40. – 55. kapitole knihy Izaiáš obrací přímo k národům – pomineme-li káravý výrok proti „babylonské dceři“ (Iz 47,1-15) či vyzvání k soudu adresované všem národům (Iz 41,1) – jen výjimečně.¹⁰⁰ Nezanedbatelnou pozici ve vztahu Svatého Izraele a národů zde zaujímá postava Hospodinova služebníka, jenž se tak stává jakýmsi prostředníkem mezi oběma subjekty.¹⁰¹ Působení Hospodinova vyvoleného zřetelně určitým způsobem Izraelce přesahuje, splnění úkolu, kterým je od Hospodina pověřen, má mít nějaký pozitivní dopad i na „cizí“. V čem tedy služebníkův úkol spočívá a jakou roli v něm mají národy?

Již výše jsme upozornili na to, že Svatý Izrael při svých soudních přích s pohanskými božstvy, při nichž chce s definitivní platností dokázat, že on jediný je pravý Bůh, opakovaně označuje vyvolený národ za svého svědka (Iz 43,10.12; 44,8). V čem však má tato svědecká funkce Hospodinova služebníka vůči shromážděným národům (srov. 41,1) spočívat? Z blízkého textového kontextu Hospodinových povolání Izraele ke svědectví je zřejmé, že vyvolený národ má být již svou vlastní existencí živým znamením a důkazem platnosti Hospodinova slova a účinnosti jeho spásné moci, a to samo přivede pohanské národy k poznání, že jedině Svatý Izrael je svrchovaný Panovník nade vším.¹⁰²

Výraznější a explicitnější zmínky o poslání Hospodinova služebníka vůči národům však nacházíme zejména v tzv. první a druhé písni o Hospodinově služebníkovi a v úryvku Iz 55,1-5. Na tyto pasáže Deuteroizaiášova textu se tedy v této kapitole zaměříme především.

⁹⁹ Vzhledem ke zřetelnému uplatňování nepřímých či apelativních pojmenování v Iz 40-55 (viz více v úvodní kapitole) volíme raději než pojem „Izrael“ obecnější (a významově širší) pojem „Hospodinův služebník“, pod nějž zde budeme zahrnovat všechny Hospodinovy vyvolené, ty, kdo zachovávají jeho smlouvu, a stojí tedy v určité opozici k ostatním, kteří Hospodinovými služebníky nejsou.

¹⁰⁰ Viz např. oslovení „veškerých dólav země“ (Iz 45,22), které lze – alespoň podle některých exegetů – vztáhnout (zejména) cizí národy (srov. předchozí kapitolu).

¹⁰¹ Toto pojetí však zdaleka není Deuteroizaiášovým specifíkem. Jak poznamenává G. I. Vlková, „*biblickému myšlení není cizí představa, že vyvolený národ je prostředníkem mezi Hospodinem a jinými národy* (srov. *Ex 19,6*)“ (VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, s. 49, pozn. 107).

¹⁰² Srov. např. von RAD, *Theologie des Alten Testaments*, s. 259; VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, s. 49. V rámci 40. – 55. kapitoly knihy Izaiáš lze nalézt i pasáže asociující Izrael jako aktivního zvěstovatele spásy: ve verši Iz 48,20 je Hospodinův lid vyzván, aby zprávu o svém vykoupení Hospodinem radostně rozhlásil až do končin světa (srov. též Iz 43,21). W. C. Kaiser čte tento apel zcela v intencích misijního působení pavlovského charakteru, poslání být aktivním hlasatelem Hospodinova slova národům až do končin země (KAISER, *Mission in the Old Testament*, s. 54n.). Jak ovšem výstižně poznamenává R. Martin-Achard, Deuteroizaiášovým úkolem bylo potěšit a povzbudit své soukmenovce, a ne je učinit zodpovědným za konverzi národů (cit. dle OKOYE, *Israel and the Nations*, s. 133, pozn. č. 2).

1. Hospodinův služebník vyhlásí národům právo, na jeho poučení čekají ostrovy (Iz 42,1-4)

„¹Hle, můj služebník, kterého podepírám,
můj vyvolený, ve kterém mám zalíbení.
Vložil jsem na něj svého ducha,
národům vyhlásí právo.
²Nebude křičet, nepozvedne
a nedá slyšet svůj hlas na ulici.

³Nalomenou třtinu nezlomí,
hasnoucí knot neuhasí,
vyhlásí právo spolehlivě.
⁴Nezhasne, nezlomí (se),
dokud neustanoví na zemi právo.
A (právě) na jeho poučení čekají vzdálené břehy.“

(Iz 42,1-4)

V tzv. první písni o Hospodinově služebníkovi¹⁰³ (Iz 42,1-4)¹⁰⁴ představuje Hospodin ústy proroka svého služebníka jako toho, jehož podepírá a v němž má zalíbení. Současně oznamuje, že ho obdařil svým duchem, aby vyhlásil právo (*mišpāt*) národům, a vzápětí ujišťuje, že tento úkol služebník vykoná spolehlivě a úspěšně. Na závěr textového celku je pak připojeno konstatování, že také ostrovy čekají na služebnickovo poučení (*tôrā^h*).

Je tedy zřejmé, že služebníkův úkol se má týkat prakticky celého světa včetně nejvzdálenějších končin,¹⁰⁵ a spočívá ve vyhlášení práva (*mišpāt*) a poučení (*tôrā^h*). Jaký význam ovšem mají v daném textu tyto dva pojmy, jež se pro něj ukazují být klíčové? Hebrejské slovo *mišpāt* má velmi bohaté sémantické pole: „označuje právo jakožto stanovený řád, o němž rozhoduje autorita, dále právo jakožto požadavek spravedlnosti, kterého je možno se domáhat, i soud ve smyslu disputace a projednávání otázek spravedlnosti. V neposlední řadě označuje i soudní výnos či nařízení.“¹⁰⁶ K přesnějšímu vymezení jeho významu v daném kontextu je tedy nutno přihlédnout k paralelně užitému slovu *tôrā^h*. To má kromě užšího, právního významu uceleného souhrnu závazných pokynů pro život (srov.

¹⁰³ V případě tzv. první a druhé písně o Hospodinově služebníkovi přebíráme překlad G. I. Vlkové (viz VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, s. 25-27; 72-75), jež se obezřetněji snaží respektovat význačnost hebrejského originálu (srov. tamtéž, např. s. 74, pozn. 19; 97).

¹⁰⁴ Ve vymezení tzv. první písně o Hospodinově služebníkovi nepanuje mezi badateli dodnes shoda. Někteří vyčleňují první čtyři verše 42. kapitoly, jiní ji vymezují až do verše devátého (srov. např. VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, s. 28-29). Vzhledem k tomu, že celek 5. – 9. verše přináší v souvislosti se služebnickovým posláním k národům nový motiv být světlem národů, který se znovu objevuje i v písni druhé (jež navíc pro interpretaci této metafory nabízí větší textový materiál), zaměříme se zde pouze na první čtyři verše 42. kapitoly knihy Izaiáš a k Iz 41,5-9 se budeme věnovat v rámci interpretace druhé písně o Hospodinově služebníkovi.

¹⁰⁵ „Ostrovy“, označení vzdálených krajín Středomoří, tj. území na konci tehdejšího světa, resp. synonymní sousloví „končiny země“ bývají často v Iz 40-55 uváděny paralelně s pojmem „národy“ (např. Iz 40,15; 41,1.5; 49,1), což navozuje představu celé země, univerzální prostorové modelace dané výpovědi. Srov. též bezprostředně následující verš, jež tematizuje Hospodina jako Stvořitele univerza (Iz 41,5).

¹⁰⁶ VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, s. 40; srov. též JOHNSON, „mišpāt“, sl. 95-106; BLENKIPSOPP, *Isaiah 40-55*, s. 210; OKOYE, *Israel and the Nations*, s. 137.

Mojžíšův zákon) také význam obecnější: označuje poučení či instrukci. V knize Izaiáš se slova *tôrā^h* užívá převážně právě v tomto širším významu Hospodinova poučení, zprostředkovaného proroky, jež nabízí normu pro správné chování, pro zachování řádu celého stvoření.¹⁰⁷

Významová otevřenost obou ústředních pojmů i celé písně tedy stále zůstává velká. Při pokusech o interpretaci služebnickova úkolu, jak je deklarován v první písni, si proto většinou badatelé berou na pomoc širší textový kontext. Tak činí např. i J. Ch. Okoye a G. I. Vlková a nabízejí na sobě nezávislá, ale vzájemně se doplňující čtení tohoto do jisté míry enigmatického textu. G. I. Vlková¹⁰⁸ upozorňuje na možnou velkou míru textové koheze mezi první písni o Hospodinově služebníkovi a textem bezprostředně předchozím, v němž se pojednává o soudu, na který Hospodin předvolal pohanské bohy.¹⁰⁹ První píseň tak lze vnímat jako pokračování Hospodinovy soudní řeči, v níž Hospodin poté, co odhalil nicotnost model a dokázal svou svrchovanost, představuje svého služebníka. Součástí poučení, na něž čekají národy, tedy může být právě toto zjevení Hospodinovy božské pravosti a jednosti. V dalších soudních přích, jež Deuteroizaiáš následně líčí, je do role Hospodinova svědka povolán Izrael, který má dosvědčit pravost Božího slova. G. I. Vlková sleduje dále tuto linii a pokouší se číst úkol služebníka první písně jako úkol, který je především svěřen Izraeli, byť zároveň upozorňuje, že daná postava mnoha rysy toto ztotožnění přesahuje. V jejím čtení tak *„Izrael jako Boží služebník nepřináší ostatním (...) právo ve smyslu vnější a pouze dočasné svobody. Nabízí právo v kombinaci s poučením o jedinečnosti svého Boha a stálosti jeho slova. (...) I národy (...) mohou být povzbuzeny tím, jak Bůh jedná se svým tichým služebníkem. Nemohou sice vidět Boha Izraele (jeho nelze k ničemu připodobnit, není modlou), ale mají na osudu jeho služebníka poznat, že jeho slovo platí. Boží rozhodnutí a Boží právo vyhledává služebník Izrael už tím, že navzdory všemu, co zakusil, stále ještě jako Boží lid je, nebyl zničen...“*¹¹⁰

¹⁰⁷ Srov. GARCÍA LÓPEZ, „tôrāh“, sl. 611-617; OKOYE, *Israel and the Nations*, s. 113; VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, s. 46-47. V poměrně úzkém pojetí – a více v novozákonním kontextu nežli v kontextu knihy Izaiáš – vnímá oba tyto mnohovýznamové termíny W. C. Kaiser a považuje za služebníkův úkol aktivní misijní působení mezi národy, jež má spočívat ve zprostředkování pravého náboženství, pokynů pro život a Božího řádu (viz KAISER, *Mission in the Old Testament*, s. 59). Obdobně rezignuje na potenciální sémantickou bohatost termínu *mišpāt* N. H. Snaith a interpretuje jej ve verších Iz 42,1-4 jako soudní výrok o trestu přísné odplaty vůči národům (viz SNAITH, „Isaiah 40-66. A Study of the Teaching of the Second Isaiah and its Consequences“, s. 164).

¹⁰⁸ Viz VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, s. 23-69.

¹⁰⁹ Pokud budeme za počátek dané soudní pře považovat verš Iz 41,1, pak můžeme uvažovat o tom, že se vše odehrává přímo pod očima povolaných národů (srov. VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, s. 35).

¹¹⁰ VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, s. 67-68.

J. Ch. Okoye¹¹¹ se pokouší o interpretaci služebnickova úkolu ohlášeného v první písni v širším textovém kontextu úryvku Iz 51,4-5. Oba texty – Iz 42,1-4 a 51,4-5 – totiž spojují klíčové pojmy *mišpat* a *tora* a také motiv toužebného očekávání ostrovů. V tomto druhém případě je ovšem úkol, jenž byl v první písni svěřen služebníkovi, bezprostředně spojen přímo s Hospodinem: právo a poučení vyjdou od něj a jeho paže bude soudit všechny národy. Pro svět to však není důvod ke strachu; právě naopak ostrovy na Hospodina čekají a skládají v něj naději. Pokud tedy vnímáme první píseň o Hospodinově služebníkovi ve vztahu k veršům Iz 51,4-5, právo a poučení, které má služebník vyhlásit, lze interpretovat jako úkol zjevit Hospodinovu svrchovanost a s ní související univerzální řád spravedlnosti a práva (k interpretaci Iz 51,4-5 viz též dále).

2. Hospodinův služebník jako světlo národů, aby spása dospěla do končin země (Iz 49,1-9)

¹¹¹ Viz OKOYE, *Israel and the Nations*, s. 137.

„¹Slyšte mne, vzdálené břehy,
a věnujte (mi) pozornost, daleké národy!
Hospodin mě povolal již v lůně (matky),
již v životě mé matky vyslovil mé jméno.
²Učinil mi ústa jako ostrý meč,
ve stínu své ruky mne ukryl.
Učinil mne naostřeným šípem,
schoval mne ve svém toulci.
³Řekl mi: „Jsi můj služebník,
Izrael, tebou se oslavím.“
⁴Zatímco já si řekl: „Zbytečně jsem se namáhal,
naprázdno a marně jsem strávil svou sílu.“
Ale mé právo je u Hospodina
a moje odměna u mého Boha!
⁵Ale nyní praví Hospodin,
jenž mne učinil svým služebníkem už v lůně (matky),
aby se k němu Jákob vrátil
a Izrael mu byl shromážděn,
– a budu vážený v Hospodinových očích,
můj Bůh je mou silou! –,
⁶řekl (tedy): „Na to, abys byl mým služebníkem,
nestačí

pozvednout kmene Jákoba
a uchráněné z Izraele navrátit.
Dávám tě (proto) za světlo národů,
aby má spása dospěla až do končin země.
⁷Tak praví Hospodin,
vykupitel Izraele, jeho Svatý,
tomu, jehož životem se pohrdá, opovrženému mezi
národy,
služebníku vládců:
„Králové uvidí a povstanou,
(i) knížata a budou se klanět
kvůli Hospodinu, jenž je věrný,
Svatému Izraele, který tě vyvolil.
⁸Tak praví Hospodin:
„V čas přízně jsem ti odpověděl,
v den spásy jsem ti pomohl.
A opatruji tě a dávám tě za smlouvu lidu:
k pozvednutí země,
navrácení vlastnictví, jež byla zpusťována,
⁹abys oznámil vězňům: Vyjděte!,
těm, kdo jsou ve tmě: Ukažte se!“
(Iz 49,1-9a)

Rovněž ve druhé písni o Hospodinově služebníku¹¹² (Iz 49,1-9a, resp. 1-13)¹¹³ se hovoří o služebníkovi úkolu ve vztahu k národům. Navíc daný úryvek oslovením „dalekých národů“ přímo začíná, takže již touto úvodní apostrofou se naznačuje, že následující výrok bude zřejmě pro národy nějak významný.¹¹⁴ Tím, kdo tentokrát promlouvá, je zpočátku sám služebník (v. 1-6). Poté, co směle vyzve k pozornosti „daleké národy“ (v. 1a), se jim představí jako Hospodinův vyvolený, ten, v němž se chce Svatý Izraele oslavit. Označuje se za Hospodinovu zbraň a prohlašuje, že Hospodin učinil jeho ústa „ostrým mečem“ (v. 1b-3). Připomíná, že ho Hospodin pověřil úkolem přivést Izrael z vyhnanství (v. 5), ovšem hned vzápětí upřesňuje, že tento úkol související s návratem a povznesením izraelského národa je podle Hospodina nedostačující; působení služebníka se má rozšířit na poslání být světlem již výše oslovených národů, aby Hospodinova „spása dospěla až do končin země“ (v. 6).

¹¹² Viz pozn. č. 103.

¹¹³ K vymezení tzv. druhé písni o Hospodinově služebníku srov. např. VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, s. 76-77, k její vnitřní kompozici viz např. GOLDINGAY – PAYNE, *A Critical and Exegetical Commentary on Isaiah 40-55*, II, s. 154.

¹¹⁴ Srov. GOLDINGAY – PAYNE, *A Critical and Exegetical Commentary on Isaiah 40-55*, II, s. 155.

Toto metaforické označení služebníkova úkolu – být světlem národů – se zde neobjevuje v rámci 40. – 55. kapitoly knihy Izaiáš poprvé. Již ve verších Iz 42,6-7 se mluví o tom, že Hospodinův služebník bude dán „za smlouvu lidu a za světlo pronárodům“, aby „otvíral slepé oči“ a vyváděl „z věznic ty, kdo sedí v temnotě“. Jak ovšem rozumět tomuto velmi stručnému a kondenzovanému výroku, jenž je navíc doslova přeplněn obraznými vyjádřeními? Jsou oněmi nevidomými a uvězněnými v temnotách národy, jež má služebník osvitit? Lze číst formulaci o pověření být smlouvou a být světlem jako paralelní, a tedy synonymní vyjádření, a interpretovat služebníkovo poslání být „smlouvou lidu“ jako Hospodinovu nabídku rozšířit svou smlouvu s vyvoleným národem na celé lidstvo?¹¹⁵

Zajímavé čtení tohoto provokativně úsporného výroku Iz 42,6-7 nabízí N. Lohfink.¹¹⁶ Ten považuje danou pasáž za natolik lakonické sdělení, že ji pojímá jako jakési první naznačení tématu,¹¹⁷ jež je záměrně zhuštěno do té míry, že jej samo o sobě de facto interpretovat nelze. Pokouší se tedy verše Iz 42,6-7 důsledně číst ve vztahu k dalšímu úryvku, v němž se oba klíčové motivy světla a smlouvy opět objeví, tj. právě ke druhé písni o Hospodinově služebníkovi.

Lohfink upozorňuje, že ve druhé písni o Hospodinově služebníkovi dané motivy nestojí v těsné blízkosti. Služebníkův úkol být smlouvou lidu se zmiňuje až ve v. 8; o poslání být světlem národů se však hovoří již ve v. 6, kde se navíc zřetelně odděluje od služebníkova úkolu navrátit a povznést izraelský lid. Verš 6 tak lze vnímat jako stručnou, ale komplexní formulaci dvojího poslání Hospodinova služebníka (vůči Izraeli rozptýlenému ve vyhnanství a vůči národům), jako jakousi úvodní tezi, jež je vzápětí dále upřesněna a rozvedena. Bezprostředně poté totiž následují dva výroky, jež jsou od sebe navzájem i od předchozího textu zřetelně odděleny uvozující „formulí posla“. Lohfink navrhuje číst oba tyto výroky vzhledem k v. 6 jako amplifikaci jeho dvou klíčových pojmů, a to v chiastickém uspořádání. Verš 7, v němž se hovoří o tom, že panovníci vzdají „tomu, který je v opovržení,“ nejvyšší

¹¹⁵ Tak interpretuje danou pasáž např. W. C. Kaiser; upozorňuje též na bezprostředně následující verš (Iz 42,5), jenž zachovává univerzální perspektivu, neboť se v něm připomíná Hospodin jako Stvořitel nebe i země, jako ten, kdo dává lidstvu život (viz KAISER, *Mission in the Old Testament*, s. 60). Srov. též LOHFINK, „Covenant and Torah in the Pilgrimage of the Nations (The Book of Isaiah and Psalm 25)“, s. 48, pozn. 43.

¹¹⁶ Viz LOHFINK, „Covenant and Torah in the Pilgrimage of the Nations (The Book of Isaiah and Psalm 25)“, s. 48-50.

¹¹⁷ Tento kompoziční postup, kdy se určitý motiv po prvotním stručném a většinou jen aluzivním naznačení „dovysvětlí“ teprve posléze s určitým textovým odstupem, není ostatně pro Deuteroizaiáše neobvyklý. Známým a hojně zmiňovaným příkladem je skutečnost, že o Kýrovi se sice první zmínka objeví pravděpodobně již ve verši Iz 41,1 (zde se o něm však hovoří jen nepřímě jako o „muži od východu, jemuž v patách kráčí spravedlnost“), jeho jméno ovšem nalezneme až ve verši Iz 44,28.

projev úcty¹¹⁸ kvůli Svatému Izraele, tak interpretuje jako rozvedení služebnickova úkolu být světlem národů. Následující výrok (v. 8-9a) se pak podle něj vrací ke služebnickově prvně zmiňovanému úkolu shromáždit rozptýlený Izrael a povznést zpustošenou vlast. Jeho významovým jádrem se stává právě sousloví „*smlouva lidu*“, jež je v tomto případě zcela jednoznačně spjata s vyvoleným národem: součástí nového exodu, nového návratu do zaslíbené země a jejího opětovného obsazení – tj. obrazně vyjádřeno onoho osvobození z vězení a vyjití na světlo – bude stejně jako v případě exodu prvního stvrzení smlouvy Hospodina s jeho lidem.¹¹⁹ Tyto závěry své interpretace druhé písně o Hospodinově služebníkovi Lohfink následně využívá při exegezi výše zmiňovaných veršů Iz 42,6-7: až Izrael, sedící doposud v temnotách národů,¹²⁰ vyjde na světlo, budou národy zároveň touto událostí „osvíceny“. Současně vejde v platnost smlouva vyvoleného lidu s Hospodinem, jako tomu bylo při exodu prvním.¹²¹

Hospodinův služebník byl tedy v první písni povolán vyhlásit národům právo a poučení. V těsné textové blízkosti se pak objevil jeho další úkol vůči národům: být jejich světlem. Má tedy přispět k „prozření“ nejen slepého izraelského lidu vyváděného z temnot vězení, nýbrž i dalších. Toto poslání, vyjádřené velice pregnantně pomocí působivé metafory,¹²² se znovu zopakovalo v písni druhé, kde bylo navíc dáno do přímé souvislosti se spásou: osvícení národů povede k rozšíření spásy po celém světě. V jakém smyslu však má země „*až do svých končin*“ na slibované spáse participovat?

Necháme-li stranou pozornosti kontext dalších biblických textů a omezíme-li svou pozornost pouze na Deuteroizaiášovo poselství, nabízí nám vodítko k možné odpovědi na danou otázku verš Iz 49,7. Připomeňme, že v něm Hospodin ústy proroka oznamuje, že jakmile vladaři spatří onoho „*služebníka vládců*“, jímž kdejaký národ pohrdá, zareagují gestem nejvyšší úcty (bohopocty), a to kvůli Svatému Izraele, jeho věrnosti. Zřejmým úkolem služebníka je tedy upoutat na sebe pozornost národů (zde metonymicky zastoupených jejich

¹¹⁸ K biblickému významu symbolických gest povstání a poklony srov. např. VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, s. 99-100.

¹¹⁹ Existují též návrhy číst motiv návratu Izraele k Hospodinu nejen jako návrat z exilu, ale též návrat v duchovním smyslu: odvrácení se od nevěrnosti a hříchů (srov. např. VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, s. 95).

¹²⁰ N. Lohfink zde zřejmě vychází ze vzdálenějšího textového kontextu, veršů Iz 60,1-2, kde se hovoří o temnotě přikrývající zemi a o soumraku národů v protikladu ke světlu Hospodinovy slávy, jež vzešlo nad Jeruzalémem.

¹²¹ K interpretaci sousloví „*smlouva lidu*“ ve verši Iz 42,6 srov. též VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, s. 54-57 (tam viz též další argumenty pro čtení „*smlouvy lidu*“ ve verši Iz 42,6 jako smlouvy izraelského národa).

¹²² K užití symbolu světla v knize Izaiáš srov. VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, s. 57-58; 68 aj.; OKOYE, *Israel and the Nations*, s. 139-140.

panovníky), aby ony na něm a na tom, jak se na něm věrný Hospodin oslavil, poznaly Svatého Izraele a uznaly jeho svrchovanost.¹²³

Na okraj podotýkáme, že k obdobnému závěru jsme dospěli již při interpretaci pasáže Iz 45,22-24, v níž Hospodin vyzývá „*veškeré dánavy země*“, aby se k němu obrátily, a došly tak spásy (viz kap. III). I v případě pokusů o interpretaci podílu národů na Hospodinově spáse, jak o ní hovoří verš Iz 49,6, je tedy nutno mít na paměti jednak široké významové pole pojmu „spása“ v biblickém pojetí (srov. výše), jednak brát vědomě v potaz možný rozdíl, jenž může být mezi zkušenostním poznáním Hospodinovy moci a uznáním jeho svrchovanosti na straně jedné a plným přijetím Hospodinovy smlouvy a věrnou službou Hospodinu na straně druhé.

Jakým způsobem však budou národy s právem a poučením seznámeny, jak dojde k osvícení národů a rozšíření spásy po celém světě? Text první písně o Hospodinově služebníkovi zmiňuje pouze to, že služebník svou univerzální misi splní spolehlivě a s úspěchem. Je uschopněn Hospodinovým duchem k tomu, aby právo národům vyhlásil; zároveň se však zdůrazňuje, že tak učiní nepřiliš obvyklým způsobem: nebude křičet a nepozvedne svůj hlas,¹²⁴ nebude ho slyšet na veřejnosti. Bude se při ohlašování práva chovat tiše a mírně¹²⁵ („*nalomenou třtinu nedolomí, nezhasí knot doutnající*“), jinak než mocní tohoto světa. Služebník v druhé písni oznamuje, že Hospodin učinil jeho ústa ostrým mečem, tedy obdařil ho svým pronikavým a účinným slovem.¹²⁶ Přesto jeho úkol vůči národům překvapivě spočívá v tom, aby pro ně byl světlem, tedy ve skutečnosti vizuální, ne auditivní povahy. A navzdory tomu, že je jeho postavení velmi podřadné a nepožívá žádné společenské prestiže (zdůrazňuje se, že kdekdo jím opovrhuje), poté, co ho mocní tohoto světa spatří,

¹²³ Existují též interpretace, jež služebníkovi úkol být světlem národů, a umožnit tak rozšíření spásy po celé zemi vnímají jako služebnickovo poslání pouze ve vztahu k vyvolenému národu (rozptýlenému až do končin země), a vylučují tak striktně jakýkoli podíl národů na spáse (viz SNAITH, „*Isaiah 40-66. A Study of the Teaching of the Second Isaiah and its Consequences*“, s. 155-157). Jiná, výrazně kurióznější exegeze považuje za „světlo národů“ Daria a spásu vztahuje k politicko-ekonomické situaci národů: Dariova světová vláda znovu stabilizuje hospodářství i sociální řád (viz WATTS, *Isaiah 34-66*, s. 737). A v neposlední řadě existuje rovněž pokus interpretovat danou Deuteroizaiášovu metaforu poukazem na významy, jichž nabývá v novozákonních textech Lk 2,32 a Sk 13,47, a tedy vykládat služebníkovi úkol být světlem národů jako poslání aktivního misijního působení mezi národy (viz KAISER, *Mission in the Old Testament*, s. 60, 63).

¹²⁴ K významu pojmů „křičet“, „zvednout hlas“ a „dát slyšet“ srov. VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, s. 41-42.

¹²⁵ Velmi mírným a pokorným způsobem se chová též Hospodinův služebník třetí písně, který dostal od Hospodina „*jazyk učedníků, aby měl zemlzeného podepírat slovem*“, ale zároveň se nebránil pokořováním a potupám, jimž byl vystaven (Iz 50,4-6). Podivuhodně veliká mírnost a pokora je pak přímo ústředním charakteristickým rysem služebníka písně čtvrté (srov. zejm. Iz 53,7).

¹²⁶ Srov. BLENKINSOPP, *Isaiah 40-55*, s. 300; VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, s. 87-88.

prokáží mu nejvyšší pocty a uznání.¹²⁷ Způsoby, jakými bude služebníkovo poslání realizováno, jsou tedy plné paradoxů, přesto jsme neustále ujišťováni, že to bude poslání úspěšné, že bude přijato.¹²⁸ Tyto překvapivé nezvyklosti jen potvrzují všemohoucnost toho, jenž služebníka povolává. Deuteroizaiášovy výroky tak považují za podstatné především sdělení, kdo je Svatý Izraele, že chce, aby se jeho sláva stala zjevnou na celém světě, a že si k tomu použije svého služebníka.

3. Ostrovy skládají naději v Hospodinovu paži, přinášející poučení a právo, spravedlnost a spásu (Iz 51,4-6)

⁴ „Věnuj mi pozornost, můj lide,

můj národe, naslouchej mi!

Ode mne vyjde zákon

a mé právo svitne všem lidem.

⁵Má spravedlnost je blízko,

má spása vzejde,

všechny lidi bude soudit má paže.

Ve mne skládají naději ostrovy,

čekají na mou paži.

⁶Pozvedněte své oči k nebi,

pohleďte dolů na zem!

Nebesa se rozplynou jako dým

a země zvětší jako roucho,

rovněž tak její obyvatelé pomřou.

Ale má spása bude tu věčně,

má spravedlnost neztroskotá.“

(Iz 51,4-6)

¹²⁷ Také ve čtvrté písni se hovoří o tom, že Hospodinův služebník byl ve všeobecném opovržení (Iz 53,3) a že byl natolik znetvořen, až to vyvolávalo úděs (Iz 52,14); přesto i on zapůsobí na národy (k obtížím porozumění prvního řádku verše Iz 52,15 srov. SNAITH, „Isaiah 40-66. A Study of the Teaching of the Second Isaiah and its Consequences“, s. 161-162; VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, s. 167-168) a vzbudí zřejmou pozornost králů, neboť spatří něco dříve neohlášeného (Iz 52,15), půjde tedy o vjem výjimečné působivosti, jenž na sebe strhne pozornost. (K diskusi, jak interpretovat kolektivního mluvčího v pasáži Iz 53,1-11a, jenž promlouvá v první osobě plurálu, i blíže nespecifikované „mnohé“, o nichž je tamtéž rovněž řeč, a zda lze některé z těchto subjektů vztáhnout k výše zmíněným národům či králům, srov. VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, s. 169, 202; OKOYE, *Israel and the Nations*, s. 140-141.)

¹²⁸ Rovněž ve čtvrté písni se zdůrazňuje, že Hospodinův služebník bude úspěšný (Iz 52,13).

Všechny výše zmiňované úkoly Hospodinova služebníka, jež se určitým způsobem týkaly národů (tj. vyhlásit právo a poučení a být světlem národů umožňujícím šíření spásy), se společně objeví v Deuteroizaiášově textu ještě jednou, a to v úryvku Iz 51,4-6. Ten se tak na první pohled jeví být určitou reminiscencí některých důležitých motivů první a druhé písně o Hospodinově služebníku,¹²⁹ a proto mu zde budeme věnovat pozornost.

V případě veršů Iz 51,4-6 je sice vyzván k pozornosti Hospodinův lid,¹³⁰ nicméně téměř vzápětí jsou tematizovány i ostrovy, o nichž se konstatuje, že očekávají Hospodinův mocný zásah. A Hospodin zde ústy proroka oznamuje, že jeho paže bude soudit národy: od něj vyjde poučení, on ustanoví právo jako světlo národů, jeho spravedlnost a spása jsou nablízku (v. 5). To je pro ostrovy důvodem, aby skládaly naději pouze v Hospodina, jak to také v paralelním vyjádření ex negatio formuluje i následující v. 6, v němž se zdůrazňuje, že v nic stvořeného naději skládat nelze, neboť dokonce i zdánlivě neměnná nebesa a zdánlivě pevná země jsou – pokud je nahlížíme z Hospodinovy perspektivy – skutečnostmi velmi pomíjivými.

Poněvadž verš Iz 51,4 přímo spojuje právo a poučení s metaforou „světlo národů“, lze jej vnímat jako návod ke čtení tohoto nesporně působivého, avšak zároveň až příliš významově otevřeného básnického obrazu: tím, co má zasvitnout národům, je Hospodinovo poučení a právo.¹³¹ Poukaz na Hospodinovu spravedlnost a spásu je pak opětovným aktualizováním významů, jež byly rovněž zmiňovány v rámci Deuteroizaiášova textu již dříve (srov. zejména Iz 45,18-25). Ostrovy tedy skládají naději v Hospodinovu spásnou sílu, ve spravedlivou vládu Stvořitele světa, uskutečňovanou pravdivě ve shodě s účely, pro něž byl svět stvořen.¹³² Verše Iz 51,4-6 tak především explicitě zdůrazňují, že to, co bylo národům slíbeno prostřednictvím Hospodinova služebníka – světlo spásy, zprostředkování poučení a práva – je dílem Hospodinovým, má svůj nejzazší původ ve Svatém Izraele.¹³³

4. Svědek, vévoda a zákonodárce národů povolává národy ke Svatému Izraele (Iz 55,1-5)

¹²⁹ J. Blenkinsopp navrhuje číst verše Iz 51,4-6 přímo jako „eschatologizující komentář“ k první a druhé písně o Hospodinově služebníku (srov. BLENKINSOPP, *Isaiah 40-55*, s. 210). K vnitřnímu členění 51. kapitoly knihy Izaiáš srov. tamtéž, s. 325; GOLDINGAY – PAYNE, *A Critical and Exegetical Commentary on Isaiah 40-55*, II, s. 221.

¹³⁰ Argumenty pro to, že oslovení „*můj lidé*“ a „*můj národe*“ je nutno vztáhnout k izraelskému národu, souhrnně podává např. OSWALT, *The Book of Isaiah*, s. 335.

¹³¹ Srov. též BLENKINSOPP, *Isaiah 40-55*, s. 301, 312.

¹³² Srov. OSWALT, *The Book of Isaiah*, s. 336.

¹³³ Srov. též OSWALT, *The Book of Isaiah*, s. 336; VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, s. 143-144.

¹ „Vzhůru! Všichni, kdo žízníte, pojdte k vodám,
i ten, kdo peníze nemá.

Pojďte, kupujte a jezte, pojdte a kupujte,
bez peněz a bez placení víno a mléko!

² Proč utrácíte peníze, ale ne za chléb?

A svůj výdělek za to, co nenasytí?

Poslechněte mě a jezte, co je dobré,

ať se vaše duše kochá tukem!

³ Nakloňte ucho a pojdte ke mně,

slyšte a budete živi!

Uzavřu s vámi smlouvu věčnou,

obnovím milosrdenství věrně Davidovi prokázaná.“

⁴ „Hle, dal jsem ho za svědka národům,

národům za vévodu a zákonodárce.

⁵ Hle, povoláš pronárod, který neznáš,

pronárod, který tě nezná, přiběhne k tobě,

kvůli Hospodinu, tvému Bohu,

za Svatým Izraele, který tě oslavil.“

(Iz 55,1-5)

Kromě Izraelova poslání být Hospodinovým svědkem na soudu, jenž Svatý Izraele vyhlásil proti modlám, a kromě úkolů Hospodinova služebníka, jež jsou zmiňovány v tzv. písních o služebníku, je vztah Hospodinova vyvoleného vůči národům tematizován ještě v závěru Deuteroizaiášova textu, v pěti úvodních verších 55. kapitoly.¹³⁴ V tomto úryvku, jenž má v kontextu 40. – 55. kapitoly knihy Izaiáš literárně specifický, tj. výrazněji didaktický až mudroslovný charakter,¹³⁵ sice výrazně dominuje nabádavý tón, i zde je však sdělováno poselství velmi povzbudivého, útěšného rázu, posilující naději.¹³⁶

Celý úryvek začíná výzvou k pozornosti: „všichni, kdo žízní,“ i ti, kteří nemají peníze, jsou Hospodinem vyzváni, aby k němu přišli, a ukojí naprosto a zcela zdarma svou žízeň i hlad, neboť budou moci nakoupit „bez peněz a bez placení“ (v. 1-2). Následující verš pak

¹³⁴ Mnozí exegeté považují 55. kapitolu, resp. její druhou část (verše 6-13) za určitý „epilog“ celku Iz 40-55, představující hlavní témata Deuteroizaiášova poselství v hutném shrnutí (viz např. OSWALT, *The Book of Isaiah*, s. 434). Jiní ovšem navrhnou číst ji spíše než v souvislosti s kapitolami předchozími v kontextu kapitol následujících: buď jako „spojnici“ mezi celky Iz 40-54 a Iz 56-66 (viz BLENKINSOPP, *Isaiah 40-55*, s. 298), nebo dokonce v přímé souvislosti s kapitolou 57, příp. i 58 (viz např. DAVIES, „The Destiny of the Nations“, s. 118; WATTS, *Isaiah 34-66*, s. 816-817). Pokusy interpretovat do značné míry sémanticky otevřenou výpověď úryvku Iz 55,1-5 v přímé souvztáznosti zejména s pasáží Iz 56,3-7 jsou nesporně velmi zajímavé, nicméně přesahují vlastní téma naší práce.

¹³⁵ Srov. např. BLENKINSOPP, *Isaiah 40-55*, s. 368; GOLDINGAY – PAYNE, *A Critical and Exegetical Commentary on Isaiah 40-55*, II, s. 364.

¹³⁶ Srov. OSWALT, *The Book of Isaiah*, s. 434.

naznačuje, že ono nasycení a utišení žízně je třeba chápat především v obrazném, duchovním významu: ti, kdo budou naslouchat Hospodinu, „budou živi“, dostanou zdarma nabízený dar života. A hned vzápětí se objeví příslib další, jenž je zároveň možno vnímat jako určitou specifikaci adresáta daných výzev, dosud charakterizovaného jen velice obecně a nejednoznačně.¹³⁷ Svatý Izraele totiž slibuje uzavření věčné smlouvy¹³⁸ a obnovení všech zaslíbení daných Davidovi (v. 3).¹³⁹ A Hospodin dále prohlašuje, že ho dal národům za svědka, vůdce (*nāgîd*)¹⁴⁰ a zákonodárce (v. 4).

Kdo je však tímto „novým“ Davidem? Většina badatelů navrhuje nevnímat daný verš jako závazek obnovení davidovské dynastie, ale jako slib, že ti, kdož jsou zde zváni k utišení žízně a hladu, zakusí stejně jako kdysi král David znamení Hospodinovy věrné lásky,¹⁴¹ a čte tato davidovská zaslíbení jako zaslíbení daná Izraeli.¹⁴² David zde metonymicky zastupuje izraelský národ, resp. vyvolený národ se zde objevuje na Davidově místě a na místě pohanských národů začleněných do davidovského království pak národy celého světa.¹⁴³ K opětovné zmínce o úkolu být Hospodinovým svědkem se připojuje explicitní určení být vůdcem ostatních národů, což připomene výše zmiňované vize o národech a jejich panovnicích, kteří se budou k Hospodinu vyvolenému chovat jako ke svému suverénu: budou mu nosit dary a vzdávat pocty (srov. kap. II). Úkol zákonodárce pak asociuje spíše než davidovskou pozici roli mojžíšovskou. Jak mu však rozumět? N. Lohfink¹⁴⁴ nabízí velmi opatrně pouze v podobě otázky jedno z možných čtení: má být Hospodinův vyvolený svědkem Svatého Izraele a davidovským vůdcem národů tím způsobem, že – jako Mojžíš – zprostředkuje národům Hospodinovu *tóru*?

¹³⁷ Návrhů, koho rozumět pod těmi, kdo jsou Hospodinem pozváni, aby ukojili žízeň a hlad, je vzhledem k velké významové otevřenosti daných formulací pochopitelně celá řada: od čtení striktně „nacionalistického“ (viz SNAITH, „Isaiah 40-66. A Study of the Teaching of the Second Isaiah and its Consequences“, s. 197) až po interpretaci „univerzalistickou“, jež vnímá danou pasáž jako Hospodinovo pozvání pohanům k účasti na spáse (viz DAVIES, „The Destiny of the Nations“, s. 118).

¹³⁸ Srov. též verše Iz 54,7-10, v nichž Hospodin v aluzi na smlouvu uzavřenou s Noem slibuje „jeruzalémské dceři“ své věčné milosrdenství a stálou smlouvu „jeho pokoje“.

¹³⁹ Tato narážka na Hospodinův příslib, jenž obdržel král David prostřednictvím proroka Nátana (2Sam 7,8-16), bývá někdy vykládána jako určitý kontrast k smlouvě uzavřené s Hospodinem na Sinaji: zatímco mojžíšovská sinajská smlouva byla podmíněna poslušností, králi Davidovi učinil Hospodin přísliby neodvolatelné a nepodmíněné (srov. 2Sam 23,5). Srov. OSWALT, *The Book of Isaiah*, s. 437-438; WATTS, *Isaiah 34-66*, s. 817.

¹⁴⁰ Upřednostnění pojmu *nāgîd* před slovem „král“ mohlo být i záměrné, aby se naznačila svrchovanost Panovníka Hospodina (srov. OSWALT, *The Book of Isaiah*, s. 440, pozn. 30; LOHFINK, „Covenant and Torah in the Pilgrimage of the Nations (The Book of Isaiah and Psalm 25)“, s. 52; HASEL, „*nāgîd*“, sl. 215-218).

¹⁴¹ Srov. BLENKINSOPP, *Isaiah 40-55*, s. 370.

¹⁴² I v tomto případě existují další návrhy, jak číst obrazným způsobem aluzi na krále Davida; zmiňme např. poněkud kuriózní návrh považovat Davidovo jméno za obrazné pojmenování Daria, jenž je tak označen za svědka Hospodinovy svrchovanosti, za vévodu a zákonodárce uskutečňujícího Hospodinovu vůli po nastolení světového míru a řádu (viz WATTS, *Isaiah 34-66*, s. 818).

¹⁴³ Srov. LOHFINK, „Covenant and Torah in the Pilgrimage of the Nations (The Book of Isaiah and Psalm 25)“, s. 52.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 52.

Následující verš naznačuje, jak bude tato úloha Hospodinova svědka, davidovského vládce a mojišovského zákonodárce¹⁴⁵ působit: Hospodinův vyvolený bude povolávat národy i z velké dálky („*pronárod, který neznáš*“) a ty k němu kvůli Svatému Izraele přijdou (v. 5). Tato formulace je opět poměrně lakonická, zmínka o „povolávání“ vzdáleného národa však připomene obdobně formulované posláni Hospodinova služebníka vyhlašovat právo vzdáleným národům, jež na jeho poučení čekají, i posláni být světlem národů umožňujícím šíření spásy „až do končin země“ a přitahujícím na sebe – resp. na to, jak se na jeho osudu projevuje Hospodinova sláva – pozornost mocných tohoto světa.¹⁴⁶

Vnímáme-li tedy Iz 40-55 jako textový celek *sui generis*,¹⁴⁷ nabízí se číst úryvek Iz 55,1-5 jako pasáž resumující téma vztahu Hospodinova vyvoleného k ostatním národům, jak se o ní pojednávalo v průběhu Deuteroizaiášova textu: definuje, jakými úkoly vzhledem k národům je Hospodinův služebník pověřen, a naznačuje, jakou odezvu věrné splnění tohoto posláni bude mít. A také zde se opětovně klade důraz na to, že hlavním původcem i příčinou putování „vzdáleného národa“ je Svatý Izraele.

¹⁴⁵ Podle J. Ch. Okoyeho zde Izrael přebírá posláni být „*svatým národem*“ a „*královstvím kněží*“, předpověděné ve verši Ex 19,6 (srov. OKOYE, *Israel and the Nations*, s. 135, 153).

¹⁴⁶ Srov. též OSWALT, *The Book of Isaiah*, s. 439-440.

¹⁴⁷ Již výše jsme zmiňovali, že úryvek Iz 55,1-5 vybízí ke čtení v různých intertextových souvislostech knihy Izaiáš jako celku. Tak např. ona lakonická formulace verše Iz 55,5 podnítila N. Lohfinka pojímat ji jako stručné naznačení toho, co je plněji rozvedeno v úvodu knihy Izaiáš, konkrétně ve verších Iz 2,2-5: všechny národy budou putovat k Jeruzalému, aby získaly Hospodinovo poučení vycházející z jeho svaté hory a našly Hospodinův pokoj (srov. LOHFINK, „Covenant and Torah in the Pilgrimage of the Nations (The Book of Isaiah and Psalm 25)“, s. 40-65).

ZÁVĚR

Jedním z hlavních témat Deuteroizaiášova poselství, jež se opakovaně navrácí v celém textu Iz 40-55, je výpověď o síle všemocného Hospodinova slova, jeho trvalé platnosti (Iz 40,8) a účinnosti.¹⁴⁸ zdůrazňuje se, že vše, co Hospodin ústy svých proroků předpověděl, se splnilo (Iz 44,8.26; 48,5) a bude se plnit i nadále, protože jeho slovo se k němu nevrátí s prázdnou, aniž by zdárně vykonalo to, k čemu je poslal (Iz 55,11). V čem tedy spočívá síla prorockého slova ve 40. – 55. kapitole knihy Izaiáš?

Soustředíme-li svou pozornost pouze na téma naší práce, tj. vztah Hospodina a národů, lze jistě konstatovat, že pohled na národy a jejich postavení v rámci Hospodinova univerza není pochopitelně ani v Deuteroizaiášově pojetí nijak „mimočasově ahistorický“. I tento prorocký text „tlumočí“ věčné Boží slovo lidskými komunikačními prostředky, lidským jazykem, za pomoci lidských mentálních vzorců a kognitivních konceptů své doby a kultury. Ty jsou pochopitelně – vzhledem ke značné časové, prostorové i kulturní vzdálenosti – mnohdy vzdálené představám, konceptům a hodnotám nás, Evropanů počátku 21. století. O tom svědčí např. velký rozdíl mezi naší současnou představou a představou prezentovanou v rámci 40. – 55. kapitoly knihy Izaiáš, jak by mělo vypadat ideální politické uspořádání světa. Deuteroizaiáš si ho – zcela jako dítě své doby – neumí představit jinak než jako uspořádání politicko-náboženské, resp. je mu zcela vlastní představa světového náboženského centra, jenž je současně i centrem politickým, a jehož obyvatelé jsou tak zároveň v pozici politického suveréna, jemuž jsou národy ostatní podřízeny.¹⁴⁹ Je tedy nepochybně nutno dějinnou podmíněnost jak knihy Izaiáš, tak také naši vědomě reflektovat, abychom se nevystavili nebezpečí fundamentalistického výkladu biblického textu.¹⁵⁰

Další důležitou skutečností, již je nutno zohlednit, je fakt, že námi zvolené téma není a nechce být ústřední výpovědí Deuteroizaiášova poselství. Je proto pochopitelné, že se ve 40. – 55. kapitole knihy Izaiáš nepředstavuje žádný ucelený a vnitřně jednotný koncept týkající se postavení národů vůči Hospodinu a izraelskému lidu.¹⁵¹ Na druhou stranu ovšem Deuteroizaiášův pohled na národy není schematický ani povrchně jednotící, ale nahlíží jak

¹⁴⁸ Srov. např. BOADT, *Reading the Old Testament*, s. 423; BLENKINSOPP, *Isaiah 40-55*, s. 59; ZENGER, *Einleitung in das Alte Testament*, s. 437.

¹⁴⁹ Člověku postmoderní doby jsou tak jistě bližší ty biblické výroky, které tuto politickou perspektivu opouštějí, a nahlížíjí otázku mezilidských vztahů, potažmo uspořádání společnosti v ryze náboženském pojetí, jak je to příznačné např. pro novozákonní výrok Gal 3,28, v němž se zdůrazňuje, že veškeré sociální, třídní, rasové, národnostní či pohlavní rozdíly jsou z perspektivy Božího synovství nepodstatné, a explicitě se uvádí jako jediné relevantní kritérium víry.

¹⁵⁰ Srov. též BLENKINSOPP, *Isaiah 40-55*, s. 116.

¹⁵¹ Srov. též DAVIES, „The Destiny of the Nations“, s. 103, 106; OKOYE, *Israel and the Nations*, s. 129.

jejich pozitivní, tak také negativní aspekty (ostatně stejně tak činí i v případě vztahu Hospodina vůči Izraelcům). Hospodinův vztah k utiskovatelům a odpůrcům izraelského národa a k pyšným pozemským velmocím (zejm. babylonské říši) je prezentován jako nesmlouvavě přísný a proklamuje se jejich náležité potrestání, zřetelně jiný je však vůči národům, jež v jeho paži skládají naději a čekají na jeho poučení.

Je to ovšem právě síla věčného Božího slova, jež prostřednictvím prorokových výroků nabourává zažitě dobové koncepty a představy a ukazuje jejich limity. Deuteroizaiášovo důsledné nastolení vpravdě univerzální perspektivy, jeho cílené představení Hospodina jako jediného Stvořitele celého světa, jako svrchovaného, vše přesahujícího Panovníka všeho stvoření, jako jediného Vládce nad dějinami světa, celého lidstva a všech národů se v kontextu dobových náboženských představ jeví jako výjimečné. Tento důsledně univerzální rámec, v němž je prorocká výpověď 40. – 55. kapitoly knihy Izaiáš formulována, je nepochybně důležitým významotvorným faktorem Deuteroizaiášova textu, neboť vlastně sám o sobě implicitně vtahuje do recipientovy pozornosti celý svět. Ústřední téma návratu izraelských vyhnanců zpět do vlasti je v Deuteroizaiášově pojetí nejen novým exodem, ale především exodem nahlíženým v celosvětových souvislostech a již samotným zvolením této univerzální perspektivy se nepřímou nastoluje rovněž otázka vztahu izraelských exulantů k národům ostatním, jež je ostatně na několika místech tematizována i explicitně. Rovněž samy Hospodinovy spásné zásahy, jež činil a činí ve prospěch Izraelců, mají podle Deuteroizaiášových prorockých výroků zároveň dosah přesahující Hospodinův lid: stávají se současně zřetelnými znamením pro „všechno tvorstvo“, jež na nich má poznat Hospodinovu slávu. Ostatně právě v Deuteroizaiášově textu je sám příslib spásy adresován také – a to s výraznou významovou otevřeností a nedořečeností – doslova „veškerým dálavám země“ (Iz 45,22).

Deuteroizaiáš zároveň představuje Hospodina jako Svatého Izraele či Jákobova Přesilného, jako Boha, který ani nadále nechce opustit svůj lid a znovu jej ujišťuje o platnosti svých zaslíbení. Opakovaně připomíná Izraelcům, že si je vyvolil ke své službě. Ovšem poslání Hospodinova služebníka tak, jak je v Deuteroizaiášově textu definováno, má mít opět velmi širokou působnost, zřetelně přesahující i mimo Hospodinův vyvolený národ. V textu 40. – 55. kapitoly knihy Izaiáš se tak opakovaně tematizuje skutečnost, že Hospodinova spravedlnost a spása, naučení a právo budou vyhlášeny i národům a že národy na ně čekají.¹⁵² Ostatně sama postava Hospodinova vyvoleného je nejen mnohdy charakterizována

¹⁵² Bylo by jistě zajímavé sledovat, jak se tříbí vzhledem k naší tematice prorocká výpověď v rámci celé knihy Izaiáš. Zejména její úvodní a závěrečná část věnuje národům výraznou pozornost velmi pozitivním způsobem

jenom velmi neurčitě, s velmi obecně definovanou identitou (viz především tzv. písně o Hospodinově služebníkovi), ale dokonce může i Hospodinův vyvolený lid přesáhnout, jak o tom svědčí prohlášení pohana Kýra za Hospodinova pomazaného (Iz 45,1).

Síla prorockého slova 40. – 55. kapitoly knihy Izaiáš a jeho velký sémantický potenciál ovšem v neposlední řadě spočívá také v jeho plodné otevřenosti pro další čtení a interpretace nejen v rámci celé knihy Izaiáš¹⁵³ i všech ostatních starozákonních textů, ale též v kontextu biblických textů hlásajících víru, že očekávaný Mesiáš přišel v osobě Ježíše z Nazareta. Knihy Nového zákona tak nejen nabízejí nový kontext pro vnímání dalších a zároveň hlubších významových vrstev Deuteroizaiášových prorockých výroků, jak jsme na to poukázali v případě verše Iz 45,22 (srov. kap. III), ale nejednou Deuteroizaiášův text i přímo citují či se na něj explicitě odvolávají.¹⁵⁴ Omezíme se zde na připomenutí alespoň dvou pravděpodobně nejznámějších novozákonních citací z Deuteroizaiášova poselství tematizujících vztah Hospodina, resp. jeho služebníka a pohanských národů.

První z nich – Deuteroizaiášovu vizi, jak každé koleno klekne před Hospodinem a každý jazyk vyzná jeho božství (Iz 45,23)¹⁵⁵ – nacházíme v Pavlových epištolách. Kromě úryvku Řím 14,11 jsou to především verše Fil 2,10-11, jež nabízejí její čtení v důsledně christologické interpretaci: ona gesta bohopocty, pokleknutí na kolena a slovní vyznání-přísaha, jsou zde přiznána Ježíši Kristu, vyvýšenému Bohem do jeho slávy. Druhá se pak vztahuje ke známému obraznému označení Hospodinova služebníka jako „světla národů“ (Iz 42,6; 49,6). Texty lukášovského dvojdíla, konkrétně verše Lk 2,32 a Sk 13,47, tento Deuteroizaiášův básnický obraz nejen přejímají, ale zároveň ho osobitým způsobem dále rozvíjejí: oba se shodují na čtení veršů Iz 42,6 a 49,6 jakožto na přímém pověření – v prvním případě Ježíše Krista, v případě druhém jeho učedníků, Pavla a Barnabáše – pro misii pohanů.¹⁵⁶ Je zřejmé, že čtení Deuteroizaiášova textu v těchto i dalších intertextuálních

(srov. zejm. Iz 2,2-5; 66,18-23). Dané pasáže lze tak číst jako výpověď o tom, k čemu má vést ono Deuteroizaiášem proklamované přijetí Hospodinova poučení a v čem spočívá Hospodinova spása, jež je podle Deuteroizaiáše určena „veškerým dálavám země“: uznání Hospodina jako jediného Boha s sebou nese nalezení jeho svatého pokoje pro celý svět (*šālôm*), vycházejícího ze sídla Hospodinovy slávy, svaté hory Sionu (srov. DAVIES, „The Destiny of the Nations“, s. 93-95, 119).

¹⁵³ Souhrnný přehled pasáží knihy Izaiáš, ve kterých je tematizován vztah Hospodina k národům, nabízí např. G. I. Davies, a to včetně pokusu o jejich typologii (srov. DAVIES, „The Destiny of the Nations“, zejm. s. 104-105); interpretaci vybraných úryvků Prvního a Třetího Izaiáše, jejichž tématem je právě postavení národů vůči Hospodinu a jeho lidu (Iz 2,2-5; 19,16-25; 56,1-8; 66,18-24; 65,17-25), ve vztahu k Iz 40-55 podává např. J. Ch. Okoye (viz OKOYE, *Israel and the Nations*, s. 109-128, 144-150).

¹⁵⁴ K otázce intertextových vazeb mezi 40. – 55. kapitolou knihy Izaiáš a raně křesťanskou literaturou srov. např. souhrnný přehled in BLENKINSOPP, *Isaiah 40-55*, s. 87-91. K diskusi této problematiky srov. též VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, s. 97-98.

¹⁵⁵ K citacím a aluzím na verše Iz 45,18-25 v novozákonním textu srov. též HERMISSON, *Deuterojesaja, II*, s. 84.

¹⁵⁶ Srov. též OKOYE, *Israel and the Nations*, s. 129.

novozákonních vazbách nabízí možnost vnímat sílu Božího slova, jak byla tlumočena prorokovým prostřednictvím ve 40. – 55. kapitole knihy Izaiáš, ve svém „plném smyslu“ a jeho naplňování v dějinách spásy nejen izraelského národa.

BIBLIOGRAFIE

Prameny:

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih). Ekumenický překlad, Praha: Česká biblická společnost, 1995, 6., přepracované vyd.

Jeruzalémská bible. Písmo svaté vydané Jeruzalémskou biblickou školou. 12. sv. Izaiáš, Praha: Krystal, 2001.

Literatura:

von ALLMEN, J.-J. a kol., *Biblický slovník* (Praha: Kalich, 1991, 2. vyd.

BERNHARDT, K.-H., „bārā“; in *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament. Sv. 1*, eds. J. Botterweck – H., Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz: W. Kohlhammer, 1973, sl. 769-777

BLENKINSOPP, J., *Isaiah 40-55. A New Translation with Introduction and Commentary*, New York – London – Toronto – Sydney – Auckland: Doubleday, 2002.

BOADT, L., *Reading the Old Testament. An Introduction*, New Jersey – New York: Palist Press, 1984.

DAVIES, G. I., „The Destiny of the Nations“, in *The Book of Isaiah*, ed. J. Vermeylen, BETL 81, 1989, s. 93-120.

DOUGLAS, J. D. a kol., *Nový biblický slovník*, Praha: Návrat domů, 1996.

FOHRER, G., *Einleitung in das Alte Testament*, Heidelberg: Quelle & Meyer, 1979, 12., přepracované a rozšířené vyd.

GARCÍA LÓPEZ, F., „tôrāh“; in *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament. Sv. 8*, eds. H. Ringgren – H.-J. Fabry, Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz: W. Kohlhammer, 1995, sl. 597-637.

GOLDINGAY, J. – PAYNE, D., *A Critical and Exegetical Commentary on Isaiah 40-55*. Sv. I, II, New York: T & T Clark, 2006.

HASEL, G. H., „nāgîd“; in *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*. Sv. 5, eds. J. Botterweck – H. Ringgren – H.-J. Fabry, Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz: W. Kohlhammer, 1980, sl. 203-219.

HAYES, J. H., *Hebrew Bible. History of Interpretation*, Nashville: Abingdon Press, 1999.

HERMISSON, H.-J., *Deuterojesaja*. Sv. 1, *Jes 40,1-45,7*. Sv. 2, *Jes 45,8-49,13*, Neukirchen: Neukirchener Verlag, 2003.

CHIOLERIO, M., „Blaze tomu, kdo slyší tato slova“ (*Sír 50,28*). *První setkání se Starým zákonem*, Praha: Paulínky, 1997.

JOHNSON, B., 1984 „sādaq“; in *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*. Sv. 6, eds. J. Botterweck – H. Ringgren – H.-J. Fabry, Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz: W. Kohlhammer, 1984, sl. 898-924.

JOHNSON, B., „mišpāt“; in *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*. Sv. 5, eds. J. Botterweck – H. Ringgren – H.-J. Fabry, Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz: W. Kohlhammer, 1980, sl. 93-107.

KAISER, W. C., *Mission in the Old Testament. Israel as a Light to the Nations*, Michigan: Baker Books, 2000.

LÄPPLE, A., *Úvod do Starého zákona*, Praha: Česká katolická charita, 1972.

LOHFINK, N., „Covenant and Torah in the Pilgrimage of the Nations (The Book of Isaiah and Psalm 25)“; in *The God of Izrael and the Nations. Studies in Isaiah and the Psalms*, eds. N. Lohfink – E. Zeuger, Collegeville: Michael Glasier Book, 2000, s. 40-65.

OKOYE, J. Ch., *Israel and the Nations. A Mission Theology of the Old Testament*, New York: Orbis Books, 2006.

OSWALT, J. N., *The Book of Isaiah. Chapters 40-66*, Michigan – Cambridge: William B. Eerdmans, 1998.

von RAD, G., *Theologie des Alten Testaments. 2. sv. Die Theologie der prophetischen Überlieferungen Israels*, Gütersloh: Ch. Kaiser, 1960.

RENDTORFF, R., *Hebrejská bible a dějiny. Úvod do starozákonní literatury*, Praha: Vyšehrad, 2003, 3. vyd.

ROBERT, A. – FEUILLET, A., *Einleitung in die heilige Schrift. Sv. 1. Allgemeine Einleitungsfragen und Altes Testament*, Wien – Freiburg – Basel: Herder, 1966, 2., přehlédnuté a doplněné vyd.

SAWYER, J. F., „jš“; in *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament. Sv. 3*, eds. J. Botterweck – H. Ringgren, Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz: W. Kohlhammer, 1975, sl. 1035-1059.

SNAITH, N. H., „Isaiah 40-66. A Study of the Teaching of the Second Isaiah and its Consequences“; in *Studies on the Second Part of the Book of Isaiah*, eds. H. M. Orlinsky – N. H. Snaith, Leiden: Brill, 1967.

Starozákonní překladatelská komise, *Starý zákon. Překlad s výkladem. Sv. 11. Izaiáš*, Praha: Kalich, 1982.

VLKOVÁ, G. I., *Hospodinův služebník a nová smlouva. Výklad „písní o služebníkovi z knihy Izaiáš a jejich poselství o smlouvě*, Olomouc: Univerzita Palackého, 2009.

WATTS, J. D. W., *Isaiah 34-66. World Biblical Commentary. Sv. 25*, místo vyd. neuvedeno: Nelson Reference & Electronic, 2005.

WEINFELD, M., „kâbôd“; in *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament. Sv. 4*, eds. J. Botterweck – H. Ringgren – H.-J. Fabry, Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz: W. Kohlhammer, 1978, sl. 23-40.

ZENGER, E. a kol., *Einleitung in das Alte Testament*, Stuttgart: W. Kohlhammer, 2004, 5.,
podstatně přepracované a rozšířené vyd.